

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Rok obhajoby: 2014

Jonáš Vlasák

Ústav jižní a centrální Asie
Studijní obor: Mongolistika

Jakutský epos oloncho

Autor diplomové práce: Jonáš Vlasák

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Veronika Zikmundová, PhD.

Rok obhajoby: 2014

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu“.

V Praze dne

.....

podpis

Poděkování

Děkuji Mgr. Veronice Zikmundové, Ph. D. za trpělivost, odborný dohled a cenné připomínky, které mi při vypracovávání této bakalářské práce poskytla.

Anotace

Bakalářská práce se věnuje uvedení do problematiky studia oloncha. Zaměřuje se na popis oloncha jako žánru a na uvedení konkrétních příkladů. První část se zabývá hledáním shodných rysů více olonch. Tyto rysy jsou následně systematizovány. Druhá část prezentuje oloncho na příkladu úryvků z textu *Модун Эр Событох*.

Klíčová slova

oloncho

olonchohut

folklor

epické písně

Er Sogotoch

Jakuti

Jakutsko/ Jakutie

Annotation

The bachelor's thesis deals with the introduction into study olonkho. It focuses on the description of olonkho as a genre and on presentation of the particular examples. The first part deals with the comparison of the features of more olonkhos. These features are later systematised. The second part presents olonkho on examples from the excerpts from the text *Модун Эр Событох*.

Key words

olonkho

olonkhohut

epic songs

Er Sogotokh

Yakuts

Yakutia

Obsah

1 Úvod.....	10
1.1 Předmět a cíl práce.....	10
1.2 Metodologie a zdroje.....	11
1.3 Struktura práce.....	12
1.4 Dosavadní bádání.....	12
1.5 Oloncho ve folklorním systému Jakutie.....	13
1.6 Vyprávění a vypravěči.....	13
1.7 Úvod k historii Jakutů.....	14
2 Struktura oloncha.....	16
2.1 Části.....	16
2.1.1 První část, podobná magtaalu.....	16
2.1.1.1 Stvoření.....	17
2.1.1.2 Yöhө дойду.....	18
2.1.1.3 Аллараа дойду.....	18
2.1.1.4 Орто дойду.....	18
2.1.2 Děj.....	19
2.1.2.1 Únos dívky.....	19
2.1.2.2 Přechodový rituál hrdiny.....	19
2.1.2.3 Cesta do jiného světa.....	20
2.1.2.4 Boj.....	20
2.1.2.5 Svatba.....	21
3 Ukázka textu a jeho rozbor.....	22
3.1 Úvodní část oloncha.....	22
3.1.1 Verše 1-9.....	22
3.1.2 Verše 10-12.....	23
3.1.3 Verše 13-16.....	24
3.1.4 Verše 17-22.....	24
3.1.5 Verše 23-26.....	25
3.1.6 Verše 27-35.....	26
3.1.7 Verše 36-40.....	27
3.1.8 Verše 41-49.....	27
3.1.9 Verše 50-60.....	28
3.1.10 Verše 61-71.....	29
3.2 Algys ohni.....	31
3.2.1 Verše 869-879.....	31
3.2.2 Verše 880-890.....	32
3.2.3 Verše 891-905.....	33
3.3 Popis boje.....	35
3.3.1 Verše 2090-2100.....	35
3.3.2 Verše 2101-2108.....	35
3.3.3 Verše 2109-2123.....	36
3.4 Glosovaný text.....	38
4 Vztahy oloncha a jiných areálových epických útvarů.....	41
4.1.1 Oloncho a sibiřský (altajský) epos.....	41
4.1.2 Oloncho a nimngakan.....	42
4.1.3 Oloncho a mongolské eposy.....	42
5 Závěr.....	43
6 Seznam použité literatury.....	44
6.1 Publikace.....	44

1 Úvod

S pojmem oloncho se setkáme při zkoumání téměř jakékoliv oblasti jakutské kultury a jazyka. Oloncho, v jakutském přepisu *олонхо*, je vyprávění o dávných činech hrdinů, démonů a bohů. Oloncho je veršované, částečně zpívané a částečně rychle deklamované. Je psané velmi archaickým jazykem, dnes ne úplně srozumitelným ani samotným mluvčím. Díky této archaičnosti jazyka je v olonchu zachycena i kultura a vidění světa dávných Jakutů. Proto se o oloncho zajímá a zajímalo tolik jakutských badatelů i buditelů. V Jakutii proto působí celý Ústav pro studium oloncha. Oloncho je živé i mimo svůj původní žánr, a tak vzniklo Divadlo oloncha, komiksová a krátká animovaná zpracování a obří projekt Olonkholand¹.

Oloncho si však zaslouží jistě větší zájem mezi současnými badateli, než jaký mu je věnován. Tyto epické orální texty, které dosahují běžně deseti tisíc, někdy však až padesáti tisíc veršů, poskytují mnoho cenného materiálu pro zkoumání jazyka, který si díky mnoha ustáleným formulím zachoval již zmíněné archaické prvky gramatiky i lexika. Snad ještě významnějším jsou prvky kulturní, zachované stejně tak skrze metafory svázané veršovanými formullemi, které dnes již jinak zkoumat nelze.

1.1 Předmět a cíl práce

Předmětem mé práce je uvedení do olonchologie obecně, tedy do studia oloncha v jeho folklorních i širších kulturních souvislostech.

Při rozboru oloncha jako obecného pojmu pro jednotlivá dílčí oloncha se snažím poskytnout základní "mapu" se kterou by se dalo v množství olonch začít orientovat. Rozborem oloncha jako žánru se tedy pokouším najít některá témata, opakující se v různých verzích, ideálně všem společně.

Součástí bude i vymezení oloncha v rámci jakutských folklorních žánrů. Během let byla olonchu přiřazována mnohá žánrová vymezení od "pohádky"² až po mytologický epos.³ Budu se snažit držet jen termínu oloncho, který je ideologicky nezatížený a kapitola určující jeho místo ve folklorním systému Jakutů by měla pro vyjasnění pojmu natolik, aby se s ním dalo pracovat, plně stačit. Pokud použiji při komparaci s jinými kulturami termíny epos a mýtus, budu je ve své práci pro jednoduchost používat jen ve vágním smyslu „slovo“ či „vyprávění“, a budu se tedy přidržovat pouze jejich původnějšího řeckého významu⁴.

Pro rozbor konkrétního díla jsem vybral oloncho *Модун Эр Соготох* "Mocný Er Sogotoch" V. O. Karataeva. Tento výběr má mnoho důvodů. Er Sogotoch je jedna z nejoblíbenějších postav v olonchu. Existuje mnoho jeho verzí a stále vznikají nové. Zároveň však byla jedna jeho verze prvním vydáním oloncha vůbec. Důležitý je i význam jména Er Sogotoch, "Jediný (samotný) muž". Er Sogotoch byl první člověk, předek lidí. Díky tomu se v tomto díle dochovala zajímavá jazyková i příběhová témata.

Oloncho tedy obsahuje i mýtické prvky, na jejichž studium se chci zaměřit blíže v další práci a proto snad i převládá důraz na jejich rozbor zde, oproti rozboru formálních prostředků, kterými se s olonchem pracuje.

1 <http://olonkholand.ru/>, 9.6.2014

2 Puchov, I. V., *Jakutskij geroičeskij epos-oloncho*, IGI AN RS(Ja), Jakutsk 2004, str. 20-31, [ISBN 5-8176-0053-6](https://doi.org/10.1007/978-5-8176-0053-6). V originálu je použito slovo *сказка*.

3 Viz Pivoda, O., 2012, *Oloncho o Nurgunu Booturovi : jakutský mytologický epos*, CAD Press, Bratislava 2012

4 Liddel, H. G., Scott, R., *A Greek-English Lexicon: Founded upon the Seventh Edition of Liddel and Scott's Greek-English Lexicon*. Oxford at the Clarendon Press, New York 1889, str. 309 a 521,.

V jakutštině je velké množství slov, které mají podobnou formu i v mongolštině. Na úryvcích z oloncha zpracovaných v této práci jsou tato slova zvláště častá. Stejně tak i v oblasti kulturních reálií zmíněných v olonchu najdeme mnoho podobností. Jejich komparace však zdaleka přesahuje možnosti a rozsah bakalářské práce, proto se zde omezují jen na popis některých významných příkladů.

Cílem práce je tedy popsat oloncho obecně a konkrétně tak, aby se otevřely možnosti orientovat se v olonchologii natolik, že bylo oloncho možné dále zkoumat. Cílem není vytvořit ucelenou metodologii pro zkoumání oloncha, ale spíše zorganizovat zvláštnosti oloncha tak, aby byly uchopitelné. To je i případ areálových souvislostí oloncha a podobných žánrů okolních kultur, jejichž popis zde kvůli rozsahu bakalářské práce sotva může být kompletní, přesto by však byla chyba nezmínit je kvůli vlivu, jaký na oloncho a jakutskou kulturu obecně mají.

1.2 Metodologie a zdroje

Teorii oloncha, tedy jeho žánrovým vymezením a analýzou některých folklorních prvků, se zabýval především I. V. Puchov⁵, jehož práce však již není v České republice dostupná, proto jsem pracoval jen s úryvkem. Důležitější pro celkový rozbor práce byla pro mne Parry-Lordova teorie formulí použitých v eposech.⁶

Při překladu jsem vycházel vždy z jakutského originálu, abych poukázal na zvláštnosti jazyka. Překlad se tedy snaží být doslovný, jak jen to v rámci veršů jde. Překládal jsem tedy texty veršů, nikoli celé "věty". To může proto někdy působit kostrbatě, pro navigaci v originále mi však tento souřadný překlad přišel vhodnější. V případě dějových částí, které mají více kontextuálních vazeb přes několik veršů je doslovný překlad komplikovanější, kvůli docela jiné větě stavbě jakutštiny a češtiny.

Po určité pasáži uvádím za textem krátký rozbor některých prvků. Rozbor umístím za celek uzavřený finitním slovesem, případně za celek vhodný pro popis. Rozbor se věnuje vždy fenoménu, který je v pasáži nejlépe vidět. Kontinuální je tedy přednostně text originálu a nikoli vysvětlení.

Úryvky z oloncha jsem opatřil doslovným překladem z jakutštiny do češtiny a ponechal jsem původní ruský překlad pro porovnání práce s textem ruských překladatelů. Za každou přeloženou pasáží je krátký rozbor, který si všímá některých zvláštností, nebo na příkladu prezentuje obecněji rozšířený jev.

Součástí práce je i krátký úryvek textu s překladem a morfologickým glosováním, použitý pro lepší pochopení toho, jak se s jakutštinou pracuje (básnický i překladatelský).

Při psaní jakutských slov v textu používám jakutskou cyrilici. Výjimkou jsou slova, která se vyskytují častěji, a která je tedy nutné skloňovat. Pro taková slova používám transkripci do latinky, která se drží pravidel pro přepis ruské cyrilice do české latinky.

Zdrojem textu oloncha, použitého v překladu, mi bylo vydání z edice Památek folklora národů Sibiře a Dálného východu⁷, *Якутский героический эпос "Могучий Эр Соготох"* V. O. Karataeva, přeloženého P. E. Efremovou, S. P. Ojuunskajem a N. V. Emelijanovou⁸. Kniha má i přehledný slovník některých jakutských pojmů, na který v práci odkazuji.

Při překladu jsem používal především trojdílný jakutsko-ruský slovník Pekarského⁹. Slovník je velmi rozsáhlý, obsahuje i etymologie některých slov dodaných Radlovem. Jeho jedinou nevýhodou

5 Blíže k I. V. Puchovovy viz kapitolu 1.5.

6 K této teorii bude více řečeno v kapitole 1.6.

7 *Памятники фольклора народов Сибири и Дальнего востока.*

8 Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mogučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996.

9 Pekarski, E. K.: *Slovari Jakutskogo Jazyka, Tom 1-3.*, IAN, Petrograd, 1917

při vyhledávání je použití porevoluční ruské cyrilice a jakutského písma, a to jak ve vydání z roku 1917 tak i ve vydání z roku 1958. Jakutská abeceda tehdy obsahovala znaky, které se již nepíší, případně se jejich výslovnost za padesát let, kdy byl vydán *Модун Эр Соѳотох*, změnila. Výhodou naopak je použitý archaický jazyk, protože některé kulturní termíny byly od doby vydání slovníku vlivem politických a společenských změn v Jakutii zapomenuty.

Další oloncha, která používám pro komparaci jsou *Дьулуруйар Ньургун Боотур* K. G. Orosina, *Кыыс Дэбилиийэ* V. O. Karataeva, *Мүлдү Бөбө* Govorova.

1.3 Struktura práce

Pro pochopení žánru oloncha se na začátku práce snažím vyjasnit pojmy s ním související a uvést krátký přehled olonchologů. Tomu je věnovaná celá první kapitola. Věnuji se v ní krátce i folklorní historii Jakutie, která má k olonchu blízko a je důležitá pro pochopení některých kulturních souvislostí probíraných v práci.

Ve druhé kapitole se věnuji hledání společných rysů oloncha jako žánru a v něm se opakujících témat. Kapitola je rozdělena na dvě hlavní části, odpovídající rozdělení oloncha. V první části se věnuji popisu uspořádání světa, který je pro oloncho typický. V druhé části prezentuji témata oloncha s příklady z různých olonch.

Nejdelší je kapitola třetí, která prezentuje tři úryvky oloncha *Эр Соѳотох*. Úryvky dodržují časovou následnost, tedy od stvoření světa (3.1) přes udržování chodu světa (3.2) až po ohrožení světa a jeho možný zánik (3.3).

1.4 Dosavadní bádání

Oloncho bylo až do nedávné doby zkoumáno převážně jakutskými, polskými a ruskými vědci. V České republice zatím vyšel překlad O. Pivody *Oloncho o Ňurgunu Booturovi* od slavného jakutského vědce, básníka a *olonchohuta*¹⁰ Platona A. Ojuunskaje. Překlad téhož oloncha do angličtiny vyšel i letos ve Spojeném království.

První oloncho, *Эр Соѳотох*, bylo vydáno roku 1851 Boethlingem ze zápisu A. Ja. Uvarovského. Uvarovskij pořídil zápis po paměti o několik let dříve v Petrohradu a Boethling jej vydal v jakutském originálu s německým překladem. O pár let později, v 70. letech, se ve Věrchojanském sborníku I. A. Chudjakova objevily další oloncha zapsané přes olonchosuta Mančaryna: *Хаан Дьаргыстай, Бэр Хара* či *Ураныкаан Оѳонньор*. Chudjakov označil oloncho za skazku, kteréžto označení mu vydrželo až do revoluce. Další práce pak vycházely většinou už v ruštině. Šlo hlavně o publikace Gorochova, Priklonského, Potanina a Ovčnikovova, v jakutštině pak bylo vydáno oloncho jako příloha ke gramatice Jastremského a oloncho Vasileva.

Z pozdějších významných prací uvádí Puchov Pekarskim přeloženého *Ньургун Боотур*, Govorovův *Мүлдү Бөбө*, překlad tří dolganských oloncho Popova a díla týkající se Elleje a Omogoj Baaje (Xenofontov, Lindenau).

K tomuto seznamu významných vydání oloncha připojme ještě jména tři významnějších olonchologů. Kromě již jmenovaných je to zvláště Ojuunskaj, i se svou vlastní verzí Ňorgun Bootura, kterou sám zapsal (jde vlastně o jakési metaoloncho, neboť bylo zapsáno (tedy ne zpíváno) olonchologem). Ojuunskaj však zůstal spíše básníkem a smybolem jakutské inteligence. Pro další výzkum byli významnější jiní dva Jakuti Ergis a Puchov. Ergis například rozpracoval dále Xenofontovu Ellejadu, vyprávění o původu Jakutů a příběhy Elleje a Omogoj Baaje. Puchov se věnoval různým problémům od již zmíněného žánru po vztah s eposy turkickými či tunguzskými. Krátkou pozornost věnovali olonchu i folkloristé z vlastního Ruska, hlavně Meletinskij.

¹⁰ *Олонхоһут* je ten, kdo oloncho přednáší a částečně vytváří, více viz kapitolu 1.6.

1.5 Oloncho ve folklorním systému Jakutie

Žánr oloncha splňuje požadavky na hrdinský epos, jaký má Propp na ruské byliny¹¹, neboť nejen, že vypráví příběh nějakého hrdiny, ale zároveň je i zpíváné. Tak ho vymezil vůči ostatním dvěma epickým žánrům Jakutů už Sieroszewski v 19. století: "Forma "käpsiän" je trvalejší, rozšířenější, než forma "storja". Ta poslední může být vysvětlena takto: „käpsiän“ musí zachovávat fráze i odstavce rýmované, stejně v mnoha bajkách a dokonce se objevujících v „oľaho“. To zblíží obě formy...Myslím, že mezi "käpsiän" se nachází mnoho nedozrálých, nepovedených „oľaho“, které tvorba neuznala za hodné toho jména, a že ve skutečnosti "käpsiän" se vztahuje především na *zvířecí bajky*. V "käpsiän" je méně je poezie a někdy se zpívají ne; "Oľaho" naopak, tvoří verše. vždy zpíváné pasáže a krátké úryvky z prózy. "Oľaho" je plné archaismů, výrazů mongolských, ujugurských a "neznámého" původu...Některé "oľaho" jsou velice dlouhé. Slavný verchojanský vypravěč "Manczary", který diktoval Chudjakowowi většinu pohádek, chlubil se přede mnou, že zná oľaho, které může vyprávět *celý měsíc*."¹²

Tento úryvek ze Sieroszewského nám podává stručný a výstižný vhled do hlavní problematiky jakutské epiky. To co označuje jako „storja“, jakutsky *ocmyopyüa*, je později překládáno jako pohádka. Jak vidíme výše, postrádá *ocmyopyüa* veršovanou, či aliterovanou část, je určena spíše pro děti. *Кэпсээн* je olonchu už blíže, má často i stejnojmenné hrdiny¹³, je však kratší a méně formulizované. Zásadní rys *kepseenu* je vidět ze samotného významu slova: „vyprávění“, od jakutského *кэңсүүр*, „mluvit, vyprávět“. Není tedy zpíváný, pouze recitovaný.

1.6 Vyprávění a vypravěči

V této kapitole se chci zaměřit především na vysvětlení pojmu olonchohuta (*олонхоһут* nebo *олонхосут*), tedy vypravěče či zpěváka oloncha. Prostředí ze kterého pocházel a místa kde přednášel byla různá. Pod vlivem marxismu byl zdůrazňován jeho lidový původ, jak uvidíme níže. Měl bych však zdůraznit, že olonchohut nebyl šaman a oloncho tak určitě není přímým popisem nějakého extatického stavu. Olonchohutem se mohl stát kdokoli, přestože rodová následnost byla častá.

Olonchohut byl především básník, ne pamětník¹⁴. Olonchohut musel mít talent, aby dokázal skládat příběh do veršů během zpěvu. To si lehce ověříme porovnáním zápisů oloncha od jednoho olonchohuta z různých dob. Formule zůstávají stejné, ale příběh se mění (například Karataevův *Эр Сожотох* vydaný knižně a zápis na desce k té samé knize, kde Karataev začíná popisem podobným jako ve svém jiném olonchu *Эрбэхтэй Бэрзэн*)¹⁵.

11 Propp V. G. V. Ja., *Russkij geroičeskij epos*. Goslitzdat, Moskva 1958, str. 6,

12 Sieroszewski, W., *Dwanaście lat w kraju Jakutów*, Nakł. F. Karpińskiego, Varšava, 1900, str. 366: „Forma „käpsiän“ jest trwalszą, ściślejsza, niż forma „storja“. Ta ostatnia może być opowiedziana byle jak: „käpsiän“ musí zachować zwroty i ustępy często rymowane, jednakowe w wielu bajkach i nawet zdarzające się w „oľaho“. To zblíží obie formy... Przepuszczam, że wśród „käpsiän“ znajduje się dużo niedojrzałych, nieudanych „oľaho“, których twórczość nie uznała za godne tego miana, lecz że właściwie nazwa „käpsiän“ odnosi się przedewszystkiem do *bajek zwierzęcych*. W „käpsiän“ mniej jest miejsc wierszowanych i nigdy ich się nie śpiewa; „oľaho“ przeciwnie, składa się z wierszowanych. zawsze śpiewanych ustępów i krótkich wstawek prozą. „Oľaho“ pełne są archaizmów, wyrazów mongolskich, ujugurskich i „niewiadomych“ w rodzaju...Niektóre „oľaho“ są niezmiernie długie. Słynny bajarz Wierchojański „Manczary“, który podyktował Chudjakowowi większość bajek, przechwalał się przedemną, że zna oľaho, która można opowiadać *cały miesiąc*.“

13 Ibid.

14 Vz Lord, A. B., *The Singer of Tales*, Atheneum, New York 1971, str. 13 pro stejný případ u srbochorvatských pěvců eposů.

15 Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mogučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996, str. 76 a http://olonkho.info/ru/index.php/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%B5%D0%B2_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D0%9E%D1%81%D0%B8%D0%BF_%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%9E%D0%BB%D0%BE%D2%A5%D1%85%D0%BE_%D2%D0%AD%D1%80%D0%B1%D1%8D%D1%85%D1%82%D1%8D%D0%B9_%D0%91%D1%8D

Zpěváci olonch nebyli asi většinou profesionálové. Puchov uvádí, že v každém naslegu¹⁶ bylo několik olonchosutů, kteří zpívali svá oloncha především přes dlouhé zimní měsíce. Pozice olonchohutů v jakutské společnosti byla pravděpodobně různá. Byli někteří olonchohuti profesionálové, kteří cestovali z alaasu¹⁷ do alaasu a přednášeli oloncha. Podle Ergise pocházeli olonchohuti z horších ekonomických poměrů.¹⁸ Častěji však asi šlo o "amatéra" olonchohuta, který skládal své oloncho přes rok a přes zimu či na svátky přednášel sousedům. Mezi takové svátky patří především svátek *ысыях*, svátek začátku roku, probíhající v létě. Probíhal několik dní a mimo jiné na něm probíhaly i soutěže olonchosutů v přednesu.¹⁹

Samotná praxe přednesu oloncha měla přesná pravidla. Olonchohut seděl s nohou přes nohu, opíraje se rukama o koleno, či s jednou rukou za uchem, jakoby naslouchal. Většinu těla textu deklamuje velice rychlým tempem, přímou řeč hrdinů, démonů, bohů a podobně, zpívá. Oloncho se zpívalo většinou několik večerů, při různých společenských příležitostech.²⁰ Tradičně není doprovázeno nijakým nástrojem, ač možná někteří olonchohuti ovládali hrdelní zpěv, *күөмэй*.

1.7 Úvod k historii Jakutů

K původu Jakutů se váže následující okruh pověstí, zaznamenaný G. Xenofontovem ve sbírce *Ellejada*. Některé verze příběhu používají i jméno Er Sogotoch, proto uvádím tuto legendu, abych nastínil některé souvislosti mezi oběma hrdiny. Příběh vypadá přibližně takto:

V daleké jižní zemi žije bootur Ellej, který je věrný svému chánu Bollochovi až do chvíle, kdy ten po něm chce, aby zavraždil vlastního otce. Ellej s otcem (Tataar Tajma) se rozhodnou, že taková lojalita jim za to nestojí, a tak utečou. Během útěku Ellejovi radí cestu otec, který je slepý a skrytý v pytli. Vede ho na místo, které zná z minulosti. Otec takřka na konci cesty umírá. Ellej cestuje dále po proudu řeky a dostane se k Omogoj Baajovi, který už byl na Leně usazen před ním. Ellej u něj pracuje, za odměnu dostane Omogojovu dceru za ženu a z jeho dětí povstanou ajmagy Jakutů. Ellej je tedy pokládán za předka Jakutů a kulturního hrdinu, který přinesl vynález kovářství, hrnčířství, zlepšení chovu dobytka (především díky dýmokuru) a lepší uctívání božstev zavedením svátku *ysyach* (Omogoj v několika Xenofontových verzích sám uznává nadřazenost Ellejova ritu nad svým nedokonalým původním).²¹

Ve vyprávění si můžeme domyslet historické jádro, které by vypovídalo o útěku proto-Jakutů před nepřítelem na sever (respektive o vyvázání se z poddanství), o novém pánu (Omogoj Baaj), se kterým se nakonec částečně spojí důležitá je konečná nespokojenost Omogojů nad Ellejovým výběrem ženy.

Mýtus by v takovém případě získal eufemickou funkci, který reinterpretuje útěk jako prioritu rodiny

[%D1%80%D0%B3%D1%8D%D0%BD%22_%28%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8_1-300%29, 2.2.2114](#)

16 *Наслег* byla správní jednotka v Jakutii za carského Ruska.

17 Jak. *алаас* ("alaas") je zvláštní geografický útvar v Jakutii, ve kterém byly tradičně budovány osady. Jde o místo pod úrovní okolní země, většinou s jezerem uprostřed.

18 Ergis, G. U., *Očerki po jakutskomu folkloru*, Nauka, Novosibirsk, 1974 na http://olonkho.info/ru/index.php/%D0%AD%D1%80%D0%B3%D0%B8%D1%81_%D0%93.%D0%A3_%D0%9E%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B8_%D0%BF%D0%BE_%D1%8F%D0%BA%D1%83%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83_%D1%84%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83_%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0_V_%C2%A7_1, 2.1.2014

19 Puchov, I. V., 2004, *Jakutskij geroičeskij epos-oloncho*, IGI AN RS(Ja), str. 21-24, Jakutsk. ISBN 5-8176-0053-6

20 Ergis, G. U., *Očerki po jakutskomu folkloru*, Nauka, Novosibirsk 1974 na http://olonkho.info/ru/index.php/%D0%AD%D1%80%D0%B3%D0%B8%D1%81_%D0%93.%D0%A3_%D0%9E%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B8_%D0%BF%D0%BE_%D1%8F%D0%BA%D1%83%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83_%D1%84%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83_%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0_V_%C2%A7_1, 3.2.2014

21 Ksenofontov, G. V., *Ellejada, Materialy po mifologii I legendarnoj istorii Jakutov*, Nauka, Moskva 1977, str. 16-25

nad chánem. Dále mýtus pěkně spojuje dva protichůdné postoje Jakutů ke svému původu: a) Jakuti přišli z dalekého jihu, b) Jakuti byli v Jakutii první. Otec jen ukazuje cestu na místo, kde už dříve byl a kam se chtěl vrátit.

Mýtus má však spoustu variací: a) Ellej je Tatar, utíkající před Rusy, se kterými jeho chán prohrál válku, b) Ellej sám je syn tatarského chána, c) chán sice chce, aby Ellej zabil vlastního otce, ten jeho služby ale opouští až ve chvíli kdy si je jistý, že chán se zbláznil.²²

Hledání vlastního původu je pro Jakuty typické. Zmíněné Xenofontovy či Ergisovy práce jsou zaměřeny právě na zkoumání této *Ellejady*. Ostatní, mezi nimi například Ojuunskaj, vytváří odvážné hypotézy, stojící na rozboru popisu míst a místních jmen v olonchách.

---

22 Ibid. str. 31-38

2 Struktura oloncha

Struktura oloncha je podobná i jiným eposům střední a severní Asie. První část, výrazně se lišící od zbytku díla je určitý typ *magtaalu* (*магтаал*), nebo jakutského *algysu* (*алгыс*), „blahořečení“, „oslavné básně“ či „hymnu“. Po něm už následuje samotný děj.

Tato první část popisuje uspořádání světa, které není v jakutském prostředí dogmaticky dané, a tak si ho olonchohut musí předem nadefinovat. Co však stejné zůstává, jsou především počty světů, typy bytostí či jména některých božstev (ne už jejich hierarchie). Typické je i zasazení do co nejdávnější minulosti.

Jak jsme už mohli číst výše, v úryvku z Sieroszewského, oloncho je víceméně zpívaný žánr. Zpěv je monotónní, olonchohut však mění hlasy pro jednotlivé (alespoň významnější) postavy. Samotné formě se budeme věnovat později, nyní jen připomenu, že pro všechny eposy mongolské, turkické i tunguzské je vlastní aliterace a s ní související formulaičnost. Formule, v Parry-Lordově smyslu, pomáhají olonchohutům skládat díla i o desetitisících verších. Tak bychom asi měli chápat i Sieroszewkim výše citovaného Manczaryho, který: „zna oľaho, kotóra možna opowiać *cały miesiqce*“.

Forma tímto způsobem ovlivňuje celé dílo, neboť aliterace či formule jsou mnohdy nadřazené smyslu. Samotné verše často nedávají smysl bez jejich repetitivních protějšků. Pro pochopení tak musíme buď číst celý větší úsek, případně odmyslet si části sloužící jen jako aliterační „výplň“. Situace okolo popisů světů v *algysu* se nám tak komplikuje. Nemůžeme si být jistí, kdy jde o místní jméno nějakého moře či hory, a kdy jen o potřebu vložit do textu slovo, začínající určitou hláskou, aby se zachovala aliterace. Snaha o hledání historických událostí v olonchu by se tedy mohla jevit marnou. Na druhou stranu se stejným způsobem mohlo místní jméno, které by jinak bylo zapomenuto, zachovat po věky.

2.1 Části

Oloncho se nijak přirozeně nedělí. Rozpracování na kapitoly je tedy až práce editorská, která vznikla při vydávání oloncha knižně. Oloncho by naopak přerušováno být nemělo, jeho přednes probíhá tradičně ve třech po sobě jdoucích večerech. Podobný je zvyk například při zpěvu Džangariady či Geseriady u Mongolů. Během zpěvu či recitace eposu se postavy zpřítomňují a vypravěč nesmí přestat.

2.1.1 První část, podobná magtaalu

Oloncho začíná určením doby, v němž se děj má odehrávat, například takto:

*Үс саха үөдүйэ илигинэ,
Түөрт саха төрүттэнэ илигинэ,
Бизэ саха биллэ илигинэ,
Алта саха айылла илигинэ
Былыргы дьылым гиэнэ
Былдаһыктаах быдан дьэллик мындаатын
Быдан анараа өттүгэр,
Урукку дьылым гиэнэ
Охсуһуулаах улан дьэллик уорбатын
Оттой нөнгүө өттүгэр,*

"Než se trojí Sachové narodili
Než se čtvero Sachů zakořenilo
Než se patero Sachů stalo známými
Než bylo šestero Sachů stvořeno
Na povrchu dávných let
Sporů a nepokojů
Úplně v onu stranu
Na hřbetě dávných let
Válek a nepokojů
Úplně v tuto stranu
S minuvšími roky chladných, hlučných větrů"

Z tohoto úryvku Karataevova oloncha, *Эрбэхтэй Бэргэн*, vidíme častý popis situace, kdy Jakuti (Sacha) nebyli ještě stvořeni a kdy zuřily velké války. Někdy se odvolávají na ustanovení daných pořádků nařízením Čyngyschaan tojona a uvedením do provozu Odun chánem. Z podobných začátků se i vyvozují hypotézy, podle kterých Jakuti odskočovali na sever, k Leně, v důsledku válek ve velkých stepích. Doba, kam podobné hypotézy takovou migraci kladou, se pohybuje v řádech stovek let.

Dále v olonchu zpravidla následují popisy tří světů a jejich krajů: Horního světa (*Үөһэ дойду*), Středního světa (*Орто дойду*) a Spodního světa (*Аллараа дойду*). Většinou je nastolena rovnováha mezi Vyšším světem bytostí *ajyy* (*айыы*) a Spodním světem *abaahy* (*абааһы*), mezi kterými sídlí lidé, Uraanchaj Sacha (*Ураанхай Саха*). Jsou však i případy, kdy někteří *abaahy* sídlí v některé části nebe a naopak. Lidé jsou potomci *ajyy*, ne vždy však s nimi vychází bez potíží (viz *Эр Соботох*, či *Мүлдүг Бөһө*). S *abaahy* však vychází špatně téměř vždy (i tady však budou výjimky).

2.1.1.1 Stvoření

Celá tato první část, je popis stvoření světa. Někdy se implicitně uvádí, kdo měl na stvoření podíl, častěji však je po dlouhém metaforickém popisu jen nějaká formule, jako:

сол курдук айан испиттэр эбит "takto (jí) vytvořil, slyšeli asi"

онгорон-тутан испитэр эбит "udělaná-utvořená, slyšeli asi"

Tyto formule snad mluví o *ajyy* obecně, případně o některém z nejvýznamnějších tojonů, *тойон*²⁴ "pán (něčeho); vladyka", častý titul a přídomek mužských božstev Jakutů. Z těch významnějších, jejichž méno padá nejčastěji to bude například *Үрүҥ Аар Тойон* "Bílý svatý tojon". *Үрүҥ Аар Тойон* bývá v hierarchii božstev postaven nejvýše. Po něm už následují v různém pořadí, či bez něj, božstva *Дьөһөгөй Тойон*, který seslal Jakutům koně, *Иэйиэхсит*, bohyně-matka, a *Айыыһым*, která má s *Иэйиэхсит* mnoho podobných rysů.

Kromě formulí implikujících stvoření někým se objevují části, kdy se popisuje růst země samé o

23 Oloncho Erbechtej Bergen V. O. Karataeva z http://olonkho.info/ru/index.php/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%B5%D0%B2_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D0%9E%D1%81%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%9E%D0%BB%D0%BE%D2%A5%D1%85%D0%BE_%D2%D0%AD%D1%80%D0%B1%D1%8D%D1%85%D1%82%D1%8D%D0%B9_%D0%91%D1%8D%D1%80%D0%B3%D1%8D%D0%BD%22_%28%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8_1-300%29

24 Pekarski, E. K.: *Slovari Jakutskogo Jazyka, Tom 3.*, IAN, Petrograd, 1917 str. 2706, Pekarski mimo jiné odkazuje na staroturecké *tojyn* "buddhistický kněz" a uvádí příklady rozšíření titulu tojon (v drobných vokálních variacích) s významem "pán (něčeho, někoho); stařešina" od Čukčů po Severní Ameriku.

sobě. Takové popisy jsou podobné mýtům o vzniku světa stvořeného z hroudy, která se sama začala rozšiřovat.²⁵ Jako příklad si uveďme:

сити курдук үөскээн испит эбит "takto se stvořila, slyšel asi"

nebo

Сарбайа үүнэн

Сараадыа улаатан испитэ эбитэ үһү

"Rozvětující rostoucí,

Rozšiřováním dlaně vznikala prý"

Začněme popisem častých rysů jednotlivých světů.

2.1.1.2 Үөһэ дойду

Horní svět se mnohdy dělí na spoustu menších částí. Ty jsou výjimečně horizontální, častěji jde ale o určitý počet nebes. Typicky je Horní svět obýván ayyy, v některých oloncho na jejich okrajích však žijí i abaahy. Hrdina, který z různých důvodů musí navštívit Horní svět se musí proměnit v nějakého ptáka nebo si pořídit létající prostředek. U lidských hrdinů to jsou koně, avšak někdy se i lidé zmocní zvláštních létajících prostředků abaahyju (viz. *Мүлдү Бөбө*).

Ayyy, *айыы*, je jedna ze tří tříd bytostí. Jejich jméno souvisí se slovesem *айыыр* "tvořit". Jsou to v podstatě božstva, avšak v olonchu polidštěná. Většinou jsou krásní, mocnější než abaahy. V olonchu dělají chyby a lidský hrdina se často s hrdinou ayyy utká a porazí ho. Ještě častěji zachraňuje hrdina z rukou abaahy dceru ayyy a bere si jí za ženu.

2.1.1.3 Аллараа дойду

Spodní svět je svět abaahy. V kosmogonii oloncha se do Spodního světa sestupuje většinou skrze průchod, ležící kdesi na konci našeho, Středního, světa. Takový průchod je v olonchu téměř vždy popsán jako "podobný hlavě/konci tunguzské lyže" (*Тонус кихи, Түүт хайхарын баһын курдук*)²⁶. Výjimečně je někým chráněno, v Karataevově Er Sogotochovi je to sedm lvů²⁷

Spodní svět bývá popisován jako místo nepříjemné k životu, kalné jako nedovařená polévka, s nerovným slabým sluncem a lunou, plné žab, hadů a hmyzu.

Abaahy, *абааһы*, je tradiční nepřítel hrdinů Středního a Horního světa. Jeho jméno má nejasnou etymologii, snad by mohlo souviset s buddhistickými polobohy *ābhāsvara* (staroturecky *abasvar*)²⁸. Na těch je zajímavé především to, že jsou úplným opakem jakutských abaahy a podobným ayyy. Abaahy je zobrazován jako něco ošklivého, má po jedné končetině, často uprostřed těla, má jedno úzké oko a černou pleť.

2.1.1.4 Орто дойду

Střední svět je svět náš, lidí. Jeho popisu bývá zasvěcena nejdelší část úvodního zpěvu. Pro popis Středního světa bývá typické ohraničení mořem na každou světovou stranu. Jediné z moří, které bývá pojmenováno je *араам муора*, západní moře.

25 Novikov, A. G. na <http://ilin.sakhaopenworld.org/1991-3/29.htm>, 2.5.2014

26 Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mugučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996, str. 120

27 Resp. "lev" je tradiční překlad slova *хараһ*, které může stejně dobře odpovídat mongolskému *хараһ*, "prase". Pro takovou interpretaci by mluvil, kromě vyšší pravděpodobnosti výskytu divočáka než lva na Sibíři, i popis takového zvířete, majícího kly.

28 Nikitina N. A., Ričkova N. P. (red.), *Drevnětjurskij slovari*, NAUKA, Leningrad, 1969, str. 2, Hlavním faktem, mluvícím pro takovou etymologii je úplně opačný popis abhasvarů a abaahy. Abhasvarové jsou podobní až nápadně ayyy.

Oblíbenou částí eposů jsou některá nebeská tělesa, podepírající svět jako trámy v domě. Z nich uvidíme v ukázce Plejády a Měsíc. Takový obraz bývá častý i u jiných kultur. Nejbližze, u Mongolů, takovým podpěrným sloupem někdy bývá polárka.

Uprostřed Středního světa se nachází strom *Aap Lyyn Mac*, jehož duch je spojen s matkou Zemí. Z tohoto posvátného stromu může bohatýr získat sílu skrze jakýsi tajemný, bílý nektar.

Po popisu světů, a případném popisu jejich osídlení, následuje už druhá část oloncha, která má sice často podobně popisné rysy, ale již ne v takovém rozsahu, jako mělo úvodní zasazení. Tím se odlišují od mongolských eposů, kde část popisující koně a bohatýry má takřka nejvýznamnější postavení. Jakutský epos se u koně spokojí většinou s několika verši. Proporčně se obě části liší olonchohut od olonchohuta. Puchov uvádí anekdotu o známém olonchohutu, který se po mnoha hodinách zpěvu této počáteční část dostal teprve k popisu jednotlivého zařízení jurty. Pán domu, kde zpíval už to nevydržel a olonchohuta přerušil a nechal zbytek dozpívat učedníka starého olonchohuta, který přešel přímo k ději. Z reakce hospodáře vidíme, že přehnaně dlouhé popisné pasáže nejsou Jakutům vlastní.

2.1.2 Děj

Epická část oloncha, jak jsem zmínil výše, zabírá výrazně větší část textu. Tím se poněkud odlišuje od svých jižnějších folklorních příbuzných (*Манас* Kyrgyzů či *Жанһр* Kalmyků) či obecně od všech mongolských epických útvarů, kde se hlavní zápletka odehraje pokud možno v jedné větě.

Oloncho je syžetově bohaté, každý olonchohut pracuje s tématem libovolně. Mezi olonchem *Эр Соботох* zapsaného O.N. Boethlingem a stejnojmenným olonchem V. L. Priklonského, G. N. Svinoboeva, V. O. Karateva či G. F. Nikulina je shodné snad jen jméno hlavního hrdiny.²⁹ I přesto se pokusím vydělit několik témat, která se opakují. Následnost dalších podkapitol však neodpovídá vždy následnosti v samotném eposu. Hrdina bojuje s abaahy i před i po cestě do jiného světa, dívka je unesena před i po přechodovém rituálu a podobně. Nemluvě o tom, že kterákoli část (snad až na boj s abaahy a cestou do jiného světa) může chybět.

2.1.2.1 Únos dívky

Únos dívky je první, někdy též jedinou motivací hrdiny opustit rodný alaas a vydat se na cestu. Dívka symbolizuje předurčení hrdiny chránit Střední svět, o kterém neustále pějí božstva a šamanky, ale které se nijak jinak než zachraňováním dívky (tedy sestry či budoucí ženy hrdiny) neprojevuje. Takový motiv vidíme například v D. Govorovově *Мүлдү Бөбө*, který zachrání dokonce dvě dívky, z nich jednu pro svého slabého bratra. Poněkud odlišný je známý K. G. Orosinův *Дьулуруйар Ньургун Боотур*, který aby se oženil musí svojí ženu nejprve přemoci a pak zachránit jejího bratra ze zajetí abaahyjů.

2.1.2.2 Přechodový rituál hrdiny

Přechodový rituál u hrdinů oloncha často chybí. Hrdina je mnohdy stvořen už jako hotový, neporazitelný ochránce rodu ayy. Jeden z nejvýraznějších přechodových rituálů je ve zmiňovaném Govorovově *Мүлдү Бөбө*. Hrdina je po narození zakopán v hnoji ve chlévě. Aby však mohl naplnit svůj osud přednaznačený Odun chaanem a Čyngyschaanem, vezme si ho na starosti šamanka *Уот Чолбоодоӧ* a její bratr *Сыодаӧ Хара*. Hrdina se nejprve objeví před kovárnou kováře *Сыодаӧ Хара*. Ten ho kleštěmi vhodí na kovadlinu, připoutá ho řetězem a po tři dny ho vykovává

²⁹ Předmluva ke knize: Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mogučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996, str. 29-33

jako kus železa.³⁰ Když je hotov, přivolá sestru a zmizí. Sestra šamanka se objeví v podobě kamenného ptáka, chytí hrdinu do pařátů a vrhne ho do ohnivého moře *Yom Tymara*. Hrdina však hoře neshoří, šamanka ho znovu chytne do pařátů a odnese do hnízda kde ho vysedí. Po nějaké době hrdinu vytáhne, začne ho zaklínat a nakonec mu plivne třikrát do úst, čímž je obřad završen.³¹ Zaklínadlo dovolí hrdinovi přeměnit se do čtyř různých podob a ovládnout všechny triky a kouzla. Šamanka ho však zakleje i tak, aby se nemohl v zimě ohřát u ohně, vejít do domu, ležet v posteli a podobně.

2.1.2.3 Cesta do jiného světa

Cestování skrze světy je pro hrdiny typické. Oloncho je přitom bohaté na způsoby, jakými se hrdina do jiných světů dostává. Kromě létajících koní a proměnou v dravého ptáka (sokola, havrana, kamenného orla či tajemného *ӨКСӨКҮ*) cestuje někdy hrdina pomocí kouzel (svých vlastních či kouzel božstev nebo *удабан* "šamanky"). Do Spodního světa se dá dostat i pěšky, z kraje světa přes již zmíněný průchod "podobný konci tunguzské lyže".

Cestování do jiných světů má neurčitý, snový charakter. Hrdina se buďto objeví na jiném místě z ničeho nic nebo cestuje, dokud neztratí představu o čase. Cesta, která by trvala určitý počet dní je v olonchu vzácná. "Snově" působí zvláště *Мүлдүг Бөбө*, který se v první části děje neustále přemísťuje na různá místa a neví jak a čím přičiněním.

2.1.2.4 Boj

Boj, pro epos typický motiv, neprobíhá v olonchu jen mezi lidským hrdinou a abaahy. Dobrý příklad je znovu *Мүлдүг Бөбө*. Šamanka *Yom Чолбоодоһ* ho po zaklínání vezme ke sloupu se čtyřmi sochami hrdinů: abaahy, tunguza, železného člověka a jeho samého. Ti jediní prošli stejným zasvěcením a jsou tedy podobně silní. Se všemi z nich je hrdinovi souzeno se utkat. *Мүлдүг Бөбө* však stihne během svých cest porazit i jednoho bohatýra ajyy. S ajyy se utká i *Эр Соботох* ve verzi Govorova, kde jsou ajyy nakonec zákeřnější a nepřijemnější postavy než abaahy.

Popis boje zabírá i stovky veršů. Hrdina v boji ztratí přičetnost a promění se v jakéhosi neovladatelného berserka. V Orosinově olonchu *Дьулуруйар Ньургун Боотур* získá hrdina dokonce vzhled démona abaahy s černou tváří a rudýma očima ze kterých planou jiskry, vlasy se mu postaví na hlavě a krev se v něm vzbouří³². Boj probíhá různě dlouho, Orosinovi hrdinové bojují tak dlouho, dokud "dokud se nesvaří tři hrnce masa", hrdinové ostatních olonchohutů většinou několik dní. Častým motivem objevujícím se při větších bojích mezi hlavními hrdiny je hrozba zničení světa. Hrdinové jsou tak mocní a nemohou přestat, že je musí *удабан* nebo božstva sama přemístit na dostatečně odlehlé místo, kde jejich boj neohrozí ostatní. Je to znovu Govorov, v jehož olonchu je vidět paradox zničení světa jeho vlastními ochránci (na konci dokonce řešený soudně třemi nejvyššími tojony).

Samotný popis porážky nepřátel bývá podrobný. Hrdina buď roztrhá poraženého rukama (a poražený nepřítel často ještě stihne zazpívat poslední *моӱгк*³³, když se mu vítěz snaží přetrhnout žílu života) nebo ho rozseká a jeho vnitřní a pohlavní orgány pověsí na kopí pro výstrahu.

---

30 verše 2835-2930

31 verše 2980-3245

32 Orosin, K. G., *Ispolnitiel' Boghatyrskii epos iakutov. Niurghun Bootur Striemitiel'nyi*, SaSSR Gosizdata, 1947 verše 349- 360

33 Vysvětlení pojmu *моӱгк* viz kapitolu 3.3.3.

2.1.2.5 Svatba

Svatbou, většinou se zachráněnou dívkou, končí oloncha většinou. Hrozba Střednímu světu je zažehnána a svatbou je zpečetěno znovunastolení rovnováhy, o kterou v celém olonchu jde především. Hrdinové už nejsou potřeba, proto se usadí a dožijí v klidu v rodném alasu, kde založí rodinu. *Эр Соҕомох* a *Ньүргүһ Боотур* se stanou náčelníky Jakutů, *Мүлдү Бөбө* rozdá velkou část svého bohatství a oloncho šťastně skončí.

3 Ukázka textu a jeho rozbor

Následující verše jsou začátkem oloncha V. O. Karataeva *Модун Эр Соботох*. Překlad v pravém sloupci je originální překlad do ruštiny k vydání z roku 1996³⁴. Prostřední sloupec je můj překlad z jakutštiny do češtiny, a doprostřed jsem ho umístil pro jednodušší porovnání mezi jakutštinou a ruštinou.

Text jsem vybral z několika důvodů: *Эр Соботох* v tomto vydání je vedle *Дьулуруйар Ньургун Боотур* nejznámějším olonchem. *Эр Соботох* bylo i první zapsané oloncho vůbec, ve verzi Uvarovského, které vyšlo při gramatice Boethlinga.

Na samostatnou práci by bylo zpracování mytických, etnogenetických rysů různých verzí tohoto oloncha. *Эр Соботох*, "Samotný, jediný člověk", byl v mnoha verzích první člověk na Zemi a odpovídá někdy už zmíněnému Ellejovi.

Překlad jsem se snažil dělat tak, aby se zachovaly zvláštnosti jazyka, zvláště specifčnost frází, metafor a přirovnání, které mnohdy v ruském překladu vypadly. Tím je dána i určitá kostrbatost slovosledu a nadužívání některých slov, kterými jsem se snažil ukázat styl oloncha.

Vždy po nějakém uceleném celku (básnickém, gramatickém či sémantickém) podávám krátký rozbor prvků (obratů, slov a frází), jejichž použití je v onom celku nejlépe vidět. To může působit ze začátku nekonzistentně, neboť po úvodním rozboru aliterace a asonance budu rozebírat strukturu popisu, nebo vyjasňovat etymologii některých slov. Je to však jediný způsob, jak zachovat kontinuitu originálu a ukázat hlavní rysy oloncha najednou. Věřím, že rozbor dělaný tímto způsobem bude přehlednější než popis jednotlivostí bez textu, nebo s úryvky vytrženými z kontextu díla.

3.1 Úvodní část oloncha

3.1.1 Verše 1-9

**Модун Эр
Соботох**

**Мочný Er
Sogotoch**

**Могучий
Эр
Соготох**

1 Былыргы
дьылым
Быстар
мындаатын
Быдан ынараа
өттүгэр,

Mé dávné roky
Dalekého povrchu
Daleko v té straně,

1 За дальней далью
конечной вершины
древних моих лет,

³⁴ Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mogučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996

Урукку дьылым	Dřívější mé roky	далеко по ту сторону
Охсуһуулаах уорҕатын	Rozhádaného hřbetu	хребта бранных
Оттой аннараа өттүгэр*,	Úplně v onu stranu,	давних моих лет,
Ааспыт дьылым	Prošlé mé roky	далеко за гранью
Анысханнаах айдааннаах күнүн	Chladných zmatených dní	буйных суетных дней
Адъас анараа таһаатыгар,	Úplně v tu stranu,	канувших моих лет,

Začátek oloncha je formálně nejvytříbenější, proto si na devíti předešlých verších můžeme nejlépe ukázat ideální jakutský aliterovaný verš. Rým má tři verše a tři rýmy zároveň tvoří jeden celek (desáté trojverší, dole, je podobné, rozeberu ho však zvlášť). Jsou to tedy tři synonymní popisy, každý s aliterací, či asonancí, realizovanou jiným vokálem.

Aliterace a asonance se netýkají jen prvních slov v rýmu, ale snaží se prosadit v každé slabice. Úplnou vokální harmonii uvnitř verše máme ve verši prvním: *Былыргы дьылым*, kde jsou jen zadní úzké (nezaokrouhlené) "-y-". Podobný příklad máme v posledním verši: *адъас анараа таһаатыгар*, kterýžto verš sice nedokázal zachovat jen jeden vokál, ale dodržel alespoň maximálně vokální harmonii. Vokální harmonie jakutštiny, na rozdíl od mongolštiny, dodržuje nejen harmonii předních a zadních vokálů ale též zaokrouhlených a nezaokrouhlených.³⁵ Veršování tedy vlastně vzniká jako aplikace této vokální harmonie na větší celek.

Díky opozici zaokrouhlených a nezaokrouhlených vokálů může být bráno jako aliterované i druhé trojverší začínající: *Урукку- Охсуһуулаах- Оттой*.

3.1.2 Verše 10-12

1 Куоппут 0 дьылым	Minulé mé roky	10 за чередой
Кудулҕаннаах кудан өлүү уорҕатын	Hřbetu s podbřišníkem břicha smrti	гибельных хребтов
Куоһаралаах хонноҕор	V nesprávných dnech	убежавших моих лет*,

Toto trojverší jsem vydělil záměrně, přestože by spadalo strukturou do komplexu prvních tří trojverší. Jak je vidět z glosovaného textu dále, slova zde sama o sobě nedávají smysl a musíme se řídit pravidlem repetice. První verš, *Куоппут дьылым*, je variantou předešlých forem, vyjadřujících "Prošlou, dávnou dobu". To nám dovolí interpretovat i zbytek, který bude také vyjadřovat dobu nepokojů a válek, jako předešlá část. I poslední verš, který by v dnešní jakutštině mohl být přeložen leda jako "rozpínající se podpaží", budeme moci v kontextu odvodit od mongolského *хонох* "den a noc; dvacet čtyři hodin".

Jedno z možných vysvětlení použití slov, která izolovaně nedávají smysl, je uvedeno překladateli Karataeva v poznámkách. Ti tvrdí, že jde o formuli velmi starou, neboť je použita v každém

³⁵ Ubrjatova, E. I., *Jakutskij jazyk*, v Vinogradov, V. V. (ed.), *Jazyky narodov SSSR, Tjurkskie jazyky*, Nauka, Moskva 1966, str. 403

Karataevovu olonchu.³⁶

Další možné vysvětlení je podřízení se aliteraci. *Куюннут дьылым* zapadá do struktury první části a bylo potřeba vytvořit k němu odpovídající vhodný verš. Vhodný sémanticky i aliteračně.

To je snad i případ předchozího verše: *Кудулбанныах кудан өлүү уорбатын*, který navazuje na dřívější metafory *Охсухуулаах уорбатын* a *Быстар мындаатын*. Všechny tři verše pracují vlastně s metaforou času jako koně, který nese dějiny vpřed. Proto můžeme spojení "podbřišníк břicha smrti" chápat jako metaforu událostí, se kterými se lidstvo na tomto "koni času" vezlo.

3.1.3 Verše 13-16

Киһи аймаҕым	Můj lidský rod	когда человеческие племена
Кэпсэтэн билсэ илигинэ,	Ještě spolu rozmlouvajíc, neznali se ještě,	в разговоры вступая, — не спознались еще,
Саха аймаҕым	Můj rod Sacha	когда племена якутов,
Сангарсан дьааһыйа илигинэ,	Ještě otevírajíc ústa, neznali se ještě,	словами обмениваясь, — не знались еще,

Zde začíná část, která blíže vymezuje vzdálenou minulost příběhu, výše naznačenou jen jako dobu zmatenou, plnou rozepří a válek. Tato část používá přirovnání za použití slova *илик* "ještě ne". Popisuje tedy období, kdy se lidé ještě nezdravili, tedy neznali zvyky, které mají dnes. Přímou se používá etnonym Sacha, ve významovém páru s veršem "Můj lidský rod". Spojení "lidský" a "jakutský" (respektive "sachský") bývá v olonchu často za sebou, zvláště když promluví kůň nebo démon, tedy bytosti od nichž bychom znalost jakutštiny nečekali.

3.1.4 Verše 17-22

Ураанхай сахам,	Moji Uraanchaj Sacha,	когда — со ступнями продольными ,
--------------------	-----------------------	---

36 Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mogučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996, str. 384

Ураһа соннообум*,	S kabáty jako <i>uraha</i> ³⁷ ,	многоречивые,
Уу ньамаан тыллаабым,	Jazyky jako vodní řasy	в шубах, словно <i>ураса</i> , —
2 Уһаты 0 уллунахтаабы м,	S vysokými podpadkami	20 <i>урангхай саха</i> мои,
Утарыта көрсөн,	Vidí jeden druhého	друг с другом встретившись,
Ол-бу дии илигинэ,	O tom ani o tamtom ještě nemluvili	о том о сем не толковали еще,

V těchto několika verších dostáváme popis tehdejších lidí, kteří spolu ještě nerozmlouvali. Popis je zvláštní veršem *Уу ньамаан тыллаабым* "s jazyky jako vodní řasy". Zvláštní je především tím, že v Karataevově olonchu *Эрбэхтэй Бэргэн* je pochopitelnější varianta:

Ураанхай сахам	Moji Uraanchaj Sacha,
ураһа соннообум,	s kabáty jako <i>uraha</i>
Уу харахтаабым,	S očima jako voda
уһаты уллунахтаабым	na vysokých podpadcích

38

Kromě odkazu na "oči jako voda" (snad se myslí jejich barva?) nám tento skok do jiného díla ilustruje styl a především ustálené formule olonchohuta. Jsou formule, které olonchohut používá skrze svá díla, často jen s drobnou odchylkou.

3.1.5 Verše 23-26

Ичээн эттээбим,	S věšteckým tělem moji	когда провидцы мои*,
Куодалаах унуохтаахтар ым,	S narušenými kostmi moji	с меченой костью
Ойуун аймахтарым	Mé šamanské rody	сородичи- шаманы мои*
Одуулаан	Hledíc ještě neviděli,	[будущего] не

37 *Ураса/ ураһа* je jakutské letní obydlí, které snad etymologicky souvisí s mongolským výrazem pro "stan", *урц*, kterému je i vzhledem podobné.

38 Oloncho *Эрбэхтэй Бэргэн* V. O. Karataeva, verše 18 a 19, z http://olonkho.info/ru/index.php/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D0%9E%D1%81%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%9E%D0%BB%D0%BE%D2%A5%D1%85%D0%BE%D2%AD%D1%80%D0%B1%D1%8D%D1%85%D1%82%D1%8D%D0%B9_%D0%91%D1%8D%D1%80%D0%B3%D1%8D%D0%BD%22_%28%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8_1-300%29, 8.5.2014

көрө
иликтэринэ,

прозревали еще,
—

V tomto úryvku máme dva důležité kulturní termíny: *ичээн* a *ойуун*. *Ойуун* nám nezbyvá než přeložit jako "šaman"³⁹. Termín *ичээн* je zajímavější. *Ичээн эмтээх*, tedy doslova "s věsteckým tělem" snad odpovídá termínu *аһаҕас эмтээх* "s otevřeným tělem", což je člověk schopný vidět duchy.⁴⁰ Odpovídající je i termín *көрбүөччү* "jasnozřivý", který v textu ještě uvidíme. Všechny tři termíny (*көрбүөччү*, *ичээн эмтээх* i *аһаҕас эмтээх*) jsou asi nejlépe přeložitelné do češtiny jako "jasnovidec".

Šaman i jasnovidec se v jakutské společnosti funkčně liší. Být *көрбүөччү* znamená vidět duchy a jiné věci, které normální člověk nevidí. Šaman, *ойуун* i *удаҕан*, je bytost (v olonchu nejen člověk, ale i ajuu či abaahy) s mnohem komplexnějšími vlastnostmi, jejichž popis by stačil na samostatnou práci. Postavení šamana v olonchu navíc komplikují i ostatní postavy (tedy hrdinové, ajuu, čarodějové a již zmínění jasnovideci), které mají mnohdy podobné vlastnosti.

V poznámkách k ruskému překladu je vysvětlení k narušeným (či "označeným", jak udává ruský překlad) kostem, *куодалаах унуох*, které měly prý být znakem šamana (jako srostlé prsty na ruce či výrustky na kosti).⁴¹

3.1.6 Verše 27-35

Сир ийэ хотунум	Země královna matka moje	госпожа мать- земля моя,
Сиэрэй тиин тинилэҕин саҕаттан	Jako pata šedé veverka	величиной с пятку серой белки будучи,
Тэнийэн- тэрбэйэн,	Rozšiřující se- zvyšující se	расширяясь- растягиваясь,
3 Үүнэн- 0 үөскээн,	Rostoucí-Vznikající,	30 разрастаясь, рождалась;
Сачарыы табам	Dvouletého mého soba	подобно вывернутому,
Кулгаабын сарыытын	Semiš z ucha	мягкому, как замша, уху
Тиэрэ тарпыт курдук,	Podobně naruby rozprostřená	двухгодовой важенки*
Сарбайа үүнэн,	Rozvětřující se rostoucí	растопыриваясь во все стороны,
Сараадыа улаатан испитэ эбитэ үһү.	Rozevíráním ruky se zvětšovala slyšet prý asi bylo.	постепенно увеличивалась, оказывается.

39 Problém je především (ignorujeme-li relativistický diskurz použití slova šaman) s překladem druhého termínu pro šamana, tedy "удаҕан". Jde sice o termín podobný mongolskému, v olonchu je ale "удаҕан" vymezena profesně jao bližší ajuu na rozdíl od "ойуун", nejen jako jeho ženský protějšek.

40 Osobní konverzace s Aldanou Burceovou 21.5.2014

41 Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mocučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996, str. 384

Zde vidíme popis rozšiřování Země "samy o sobě", jak bylo naznačeno dříve. Země ještě není stvořena, ale "rozšiřuje se, zvyšuje se" a "rozvětňuje se, roste" bez ničeho přispění. To je zdůrazněno i použitými metaforami (pata veverka a sobí ucho), tedy částmi těla rostoucích přirozeně, nestvořeně.

Je nám dána i celkem jasná představa, jakým způsobem se to dělo. Země se zvětšovala, jako když rozevíráme prsty. Tedy z jednoho bodu, z centra. Podobný popis stvoření země je doložený i u dalších národů Eurasie (většinou z hroudy země vyzvednuté ze dna moře, která se následně rozšiřuje až do dnešní podoby).

3.1.7 Verše 36-40

(Нoo!)*	(nó)	(Нoo!)
Ол курдук	Takto	Вот такой:
Тонолохтоото р долгуйбат,	Udeříc loktem, nepohne se,	локтем толкнешь — не дрогнет,
Баттыалаатар маталдьыйбат	Tisknutím se neprohne	надавишь ее — не прогнется, —
Баарабай таһааланан	Tak mocnou vycházejíc,	такую крепкую твердью став,
4 Туруу чоҗой 0 хара буорум	Пřímo stojící moje hlína	неколебимая 40 черная ширь земная,
Туоллан туругуран испит эбит.	Naplňujíc se vyrostla slyšeli asi.	мощь свою обретая, рождалась, оказывается.

Začátek této pasáže je v závorce z důvodu, že nejde o řeč olonchohuta ale jeho publika. Skrze oloncho se "Nó" bude objevovat často, mnohdy ještě s nějakým dalším výrazem údivu.

Jako i v předešlých verších si můžeme všimnout zvláštního použití přivlastňování, objevujícího se v popisech. Olonchohut používá přivlastňovací sufix /-m/, případně jeho složeninu s dalšími sufixy, zvláště při odkazování na Zemi, Střední svět, lidi a, kupodivu, i čas (viz první verše). Je to tedy vždy "...moje černá hlína" nebo "mé dávné roky". Podivnější už jsou fráze *ичээн эттээбим* "s věšteckým tělem moji" nebo dokonce *сачарыы табам* "dvouletý můj sob". Snad jde znovu o podřízení se formě, tentokrát koncové souhlásce.

3.1.8 Verše 41-49

Туруу чоҗой хара буорум*	Пřímo stojící moje černá hlína,	Неколебимая черная ширь земная,
Туруу дьяанынан тулаланан,	Stojícími útesy obkroužená,	нерушимыми скалами по краям ограждаясь,

Араат байгальнан арбастанан, Уолбат муоранан улабаланан [испит]*, Сэтгэ иилээх- сабалаах, Сэтгэ биттэхтээх Сир ийэ-аан дойдум Сити курдук үөскээн испит эбит.	Na západě mořem Araat, Nevysychajícím mořem krajem Se sedmi obvody, okraji, S sedmi podpěrami Matka první země má vlast Takto byla vytvořena, zdá se bylo slyšeno.	Араат-морем* в середине вспучиваясь, неубывающими морями вокруг окаймляясь, семиободная- семикрайная, с семью подпорками изначальная мать-земля моя вот так сотворялась, оказывается.
--	--	---

Po stvoření světa nám oloncho dává popis toho, jak vypadá. Dostáváme se k popisu Země takové, jaká dnes je a zvlášť, čím je vymezena a udržována. Pasáž, kterou zde vidíme, je typická. Země je obkroužena moři ze všech směrů, moře Araat na západě je ale jediným přímo pojmenovaným. Samozřejmě *байбал* а *муора* (obě v ruském překladu jako *море*) jsou *море* interpretovatelná slova. *Муора* bude pravděpodobně přejaté slovo z ruštiny, *байбал* však může znamenat stejně dobře jezero (viz Bajkal).

Formule *сэтгэ иилээх-сабалаах*, *сэтгэ биттэхтээх* se vyskytuje velice často v úvodní pasáži u většiny olonchohutů. Ruský překlad *семиободная-семикрайная* ("se sedmi obvody, okraji") nám mnoho neřekne. O něco pochopitelnější by byl význam, který bychom dostali, kdybychom interpretovali *саба* místo ustáleného překladu "okraj" jako staroturkické *jaq* "směr"⁴². Počet směrů je pro popis v středoaasijském folkloru typický. V olonchu se však situace komplikuje následujícími pasážemi, kde dostaneme *абыс иилээх-сабалаах* "s osmi obvod, okraji" а *тобус иилээх-сабалаах* "s devíti obvody, okraji,".

3.1.9 Verše 50-60

(Нoo!)	(Nó!)	(Нoo!)
5 0 Бу	Tuto	50 Вот эту
Сир ийэ аан дойдубун	Matku první zemi mou vlast	изначальную мать-землю мою
Силиһинэн силбиэһиннээ ннэр, Отунан оскуомалаанн ар, Маһынан	Kořeny spojenou, Travami přibitou Stromy opletenou,	кореньями связывая, травами укрепляя, деревьями

42 Nikitina N. A., Ričková N. P. (red.), *Drevnětjurskij slovari*, NAUKA, Leningrad, 1969, str. 237

бааччыйаннар, Хардан эһэ арҕах хастар	Jako si ryšavý medvěd hloubí brloh,	опутывая, дремучей черной тайгой покрывая,
Халын хара тылалааннар,	Jako černé větry vyjasňují nebe,	где бурый медведь берлогу устраивает,
Анабы тайах* арҕастар	Rozšířenou jako losí brloh	непроходимой черной тайгой покрывая,
Адаар хара тылалааннар,	Černé větry různými směry dují	которую для гона матерый лось облюбовывает, -
Аан ийэ дойдубун сол курдук	První mou matku zemi takto	изначальную мать-землю вот так
6 Айан 0 испиттэр эбит.	Vytvořili, slyšeli asi	сотворять 60 продолжали, оказывается.

Všimněme si dvou rysů, které snad spolu souvídí: Země už je vytvořená někým a je kladen důraz na prvky, které jí drží pohromadě.

Po vzniku Země jako takové už se do hry dostávají stvořitelé, ač se o nich nemluví explicitně. Kořen *ай-*, který máme v posledním verši ve tvaru konverba, znamená "tvořit" a souvisí s bytostmi *айыы*, tedy bytostmi stále božskými, i když v ději oloncha již značně zprofanovanými, podobně lidem. V předešlé části jsme viděli geografické ohraničení a upevnění "zvenku", okroužením moří a oněmi *сэттэ иллээх-саҕалаах*. Nyní máme popis upevnění země "zevnitř", tedy s kořeny, které jí prorůstají a svazují a s trávou, jež má funkci skoby, která drží Zemi přibitou.

Slovo *аан*, které máme v tomto celku hned dvakrát, znamená "počátek, počáteční, první" a my se můžeme jen domýšlet, jestli má původ spíše v turkickém *ān* (jak píše Pekarski⁴³), v mongolském *анх*, nebo zda-li jde o vlastní, starší tvar. Na tomto slově asi nejlépe vidíme problémy při zkoumání jakutštiny, protože velká část slov, gramatických jevů, ale i kultury a právě oloncha, má těžko dokazatelný původ.

3.1.10 Verše 61-71

Ол курдук	Takto	Вот такой:
Охтон баранар мастаах,	Se stromy, které padají,	с деревьями, которые, падая, — погибают,
Уолан суоруйар уулаах,	S vodami, které vysychají,	с водами, которые, испаряясь, — мелеют,
Хараан	S kukačkami, které	с кукушками,

43 Pekarski, E. K.: *Slovari Jakutskogo Jazyka, Tom 1.*, IAN, Petrograd, 1958 str. 100

төннөр кэбэлээх,	kukajíc se vrací	которые, откуковав, — умолкают,
Ханчылаан* төннөр балыктаах,	S rybami, které se po tření vrací,	с рыбами, которые, отнерестившись, — уходят,
Хагдарыйан төннөр мутукчалаах,	S jehličím, které zreznouce opadá,	с хвоей, которая, пожелтев, — осыпается,
Олкураннаан төннөр сүөһүлээх,	Se skotem, který zeslábnuce se vrací,	со скотом, который, вырождаясь, — мельчает,
Ороһулан төрүүр киһилээх	S lidmi pozdě se rodícími	с людьми, которые поздно рождаются,
Орто туруу аан ийэ дойдубун	Středem stojící první matka má země	Среднюю изначальную мать-землю мою*
⁷ ₀ Сол курдук	Takto	70 вот такой
Огорон-гутан испиттэр эбит.	Vytvořená-utvořená slyšeli, zdá se.	создавать- сотворять продолжали, оказывается.

Toto je zvláštní část, která popisuje nedokonalost stvoření. Může jít o návaznost na část, která vymezovala děj časově. Tak jako lidé ještě neznali své zvyky a kulturu, tak nefungovala ještě správně ani příroda. Dobytek se rodil slabý, ryby umíraly hned po tření a kukačky odlétaly ihned po odkukání.

3.2 Algys ohni

Tato ukázka je *algys*, "hymnus, oslavná báseň" ale také "modlitba či zaklínání"⁴⁴. *Er Sogotoch* jej věnuje ohni na doporučení svého koně. Toto "krmení ohně", jak se obřad obecně nazývá, je mezi Jakuty stále ještě obřad živý. Provádí se většinou při významnějších událostech, jako je narození dítěte, svatba, *ysyach* a podobně.

To je i důvod, proč jsem ho zařadil jako ukázkou. *Er Sogotoch* je první člověk a tento *algys* se tedy týká všech lidí, jeho potomků. Popis jakutského pantheonu božstev a hierarchie duchů není předmět této práce, tento úryvek nám však snad poskytne představu, jak může vypadat jakutský rituál.

Algys má dvě sémantické části: nejprve je věnováno přání, aby oheň planul navždy a nevyhasl a poté je vzneseno přání, aby ochraňoval a rozšiřoval rod a podobně.

3.2.1 Verše 869-879

8 6 9	«Дьэ-һэ	<i>Dže-he</i>	«Дьэ-хэ!
	Аал уотум иччитэ Ала Туйгун,	<i>Ala Tujgun, duchu mého svatého ohně</i>	Дух священного очага Ала Туйгун,
	Бырдьа бытык,	<i>Šedý vous,</i>	сивобородый мой,
	Сээркээн Сэһэн,	<i>Seerken Sehen,</i>	говорливый Сээркээн Сэсэн,
	Кыһыл төбө,	<i>Červená hlava,</i>	красноголовый
	Кырдыаҕас тойонум,	<i>Můj starý pán,</i>	почтенный старец мой,
	Этэр тылбын	<i>Vyřčená moje slova,</i>	в мои слова
	Икки издэскэр	<i>Na dvou tvářích</i>	большими чуткими своими ушами,
	Ильдэ сылдьар	<i>Nošené</i>	по обе стороны твоих щек
	Истигэн сэргэх куйаар кулгааххынан	<i>Slyš pozornýma ušíma</i>	примостившим ися,
	Истэ сэргэбэлээн турууй!	<i>Poslouchej pozorně!</i>	внимательно вслушайся!

Na tomto úryvku vidíme rozdíl ve formě přímé řeči, v porovnání s úryvkem prvním. Části s přímou řečí postav jsou zpívané, tedy už ne jen melodicky deklamované jako zbytek textu. Začátek přímé řeči obsahuje vždy slovo, které vyjadřuje nějaký rys hrdiny. Zde použité *дьэ-һэ* je neutrální,

44 Pekarski, E. K.: *Slovari Jakutskogo Jazyka, Tom 1.*, IAN, Petrograd, 1917 str. 76

používají ho většinou hrdinové (případně *дьэ-быо*). Jiná slova jsou na začátku zpěvu koně, hrdiny abaahy, ayyu a podobně.

Tento algys je zvláštní tím, že je použito přímo oslovení ducha ohně, respektive ducha ohniště Er Sogotocha. *Ала Туйгун* se dokonce objevuje i v dalším ději oloncha, tentokrát jako bytost strážící horský průsmyk. V poznámkách k vydání *Er Sogotocha*⁴⁵ je *Ала Туйгун* popsán jako "kovář; svatý duch ohniště". Kovář měl významné postavení a mezi božstvy a v olonchu obecně jich potkáme mnoho. Asi nejznámější z nich je božstvo se zvláštním jménem *Кыдай Бахсы*, případně *Кыдай Бахсы*. O *Ала Туйгун* tedy víme tři věci: je to duch ohniště, kovář a strážce průsmyku.

Druhá zmiňovaná postava je ještě zvláštnější. *Сээркэн Сэһэн* je druhý duch hrdinova ohniště a podle olonchologů zároveň "první olonchohut".⁴⁶

3.2.2 Verše 880-890

8 8 0	Өрбүт күөспүн	Na oheň postavený můj hrnec		Кипящему котлу моему	
	Үлүннэрэн тобор буолаайабын!	Překypět zadrž!		через край пролиться не дай,	
	Аал уотум,	Svatý můj ohni,		священный очаг мой,	
	Умуллар- сөбүрүйэр диэни билбэккэ,	Neznající "uhasnout",		не зная, что такое потухнуть, угаснуть,	
	Өрүү күөдьүйэ убайа* тураарый!	Vždy rozhoříc se, hoř dál!		вечно гори же ярким пламенем!*	
	Чэй эрэ!	Tak tedy!		Ну, давай же!	
	Толугурдаах торбуйабы	Jednoleté prašivé tele		[почтенная Аан Алахсын Хотун,] и шелудивому теленку	
	Тонгорон өдөрөр буолаайабын,	Zmrznout ho nenech		от холода пасть не дай,	
	Тааҕалаах убаһам	Opelichané hříbě		и запаршивевшем у жеребенку	
	Далыгар хахсык өлүү	Nenech zajít na souchotě;		от сухотки в загоне пасть не	

45 Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mogučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996, str. 394

46 Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mogučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996, str. 395

	буолан хаптайбатын;			дай*,	
8 9 0	Кэнчээри ытчаппын тэнитэ турууй,		Moje pokolení potomků rozšiřuje nech povstat	потомству моему размножиться дай!	

3.2.3 Verše 891-905

Často používané jakutské slovo *буолаайабын* připomíná mongolský *epөөл*, který je algysu velmi podobný.

	Үс үйэ тухары		Po tři věky	Пусть на три века	
	Үллэр дьолбут- соргубут		Rozděľuj naše štěstí, naše blaho	умножающееся счастье- благополучие наше	
	Өрөгөйдүү- үүнэ туруохтун,		Úspěšný růst nech povstat	увеличивается- возрастает,	
	Алаас эбэ хотунум		<i>Alaas</i> babička královna moje	пусть мой алаас-бабушка	
	Алла таммалы турар		Dolů kape stále	вечно источает капли	
	Араҕас илгэтэ		<i>Zlatožluté ilge</i>	божественного илгэ,	
	Өрүү эчэйбити эмтии турдун,		Věčný lék polámaných kostí	которое хворого — вылечит,	
	Ыалдыбыты төннөрө,		Mění nemocné,	увечногo — исцелит,	
	Үтүөрдэ туруохтун!		Ve zdravé postaví!	поставит на ноги!	

9 0 0	Аан дойдум иччитэ,		Duchu první mé země,	Дух-хозяйка изначальной страны*,	
	Аан Алахсын Хотун эмээхсин,		Stařenko královno První Alachsyn	почтенная Аан Алахсын Хотун,	
	Үтүө алгыскын		Tvůj dobrý algys	свое доброе благословение	
	Үрдүбэр		Hleď me, jak na mne	на плечи мои	

	сүктэрэн көрүүххүн		položíš svůj dobrý algys,		возложив,	
9 0 4	Төхөлөөх буолуоҕай», — дии турбута.		Төхөлөөх будиž!" řekl.		не благословишь ли!» — сказал.	
	(Нoo!)		(Nó!)		(Нoo!)	

Poslední božstvo (či lépe duch) je *Аан Алахсын Хотун эмээхсин*. Její jméno se liší v každém olonchu, většinou zůstává jen první a třetí slovo: *Аан...Хотун*, "První královna". Je to duch sídlící v samotném *Аар Дуун Мас*, ve svatém stromě uprostřed Středního světa. Hrdinovi dá sílu tak, že ho nechá se napít ze svých prsou, načež hrdinové několikanásobně zesílí. Stejně jako další pomocníci, kůň, starší sestra šamanka a duchové ohně, je hlavní role této duše posvátného stromu především radit.

Төхөлөөх je epitet ducha ohně, tudíž ho nepřekládám (slovo samo znamená "s kolika").

3.3 Popis boje

Tento úryvek má přiblížit popis boje v olonchu, který mívá některé podobnosti napříč všemi olonchy.

Vybraný úryvek popisuje boje Er Sogotochova syna *Көмүс Кыырыктай*, který sestoupil do podsvětí (*Аллараа дойду*), aby vysvobodil svojí matku. Celá cesta do podsvětí je zajímavá, neboť jí provede takřka celou naopak než předtím jeho otec. Scéna začíná ve chvíli, kdy přeskočí nastraženou abaahy dívkou žhnoucí pánev a spatří svojí matku, *Туналыкаан Куо*, přivázanou železným lanem, a spícího hrdinu abaahy, *Таас Дьаантаар Дара Буурай*. Oba zapějí *тойук*, píseň, kterou vysvětlí kdo jsou a proč se chtějí zabít. Abaahy se snaží přesvědčit lidského hrdinu, že je jeho otec, načež ten se urazí a začne boj.

3.3.1 Verše 2090-2100

20 90	Биһиги киһибит		Náš člověk		Наш человек	
	Ону ол диэ баара дуо?		Že by to takto nechal?		такое примет, что ли?	
	Биир диэн мэккиспэтэбэ		"Jedna" řka nehádá se		"Раз" сказав- не стал спорить,	
	Икки диэн этиспэтэбэ.		"Dva" řka nemluví		"Два" сказав- не стал препираться.	
	Түллэр таас түөскэ		Na vzdmutou kamennou hrud'		В могучую каменную грудь	
	Түһэн кэбиспитэ.		Vrhnul se, udeřil.		его ударил.	
	Ити кэнниттэн		Poté		После этого	
	Охсуһуу гиэнэ омуннааба		Bitva rozsáhlá		самая грозная из битв	
	Бу дойдуга үөскээбитэ.		Vznikla na této zemi.		на этой земле началась,	
	Кырбаһыы гиэнэ кыырыктааба		Boj divoký		самая яростная из схваток	
21 00	Субу дойдуга үөсгээбитэ.		Na tady té zemi vznikl.		на этой земле пошла.	

3.3.2 Verše 2101-2108

Jak jsem naznačil výše, syn Er Sogotocha, zde zmíněný jako *биһиги киһибит*, se chová opačně, než jeho otec. Er Sogotoch se nechá přesvědčit argumenty abaahy, že boj by nebyl spravedlivý. *Көмүс Кыырыктай* však z boje neustoupí a to má následně důsledky pro celý příběh.

	Биир ый хонуга		(V délce) jednoho měsíce dnů		В течение тридцати дней,	
--	-------------------	--	---------------------------------	--	-----------------------------	--

	Отут хонук устатыгар		V délce třiceti dnů		в продолжение одного месяца	
	Туруулахан көрбүттэрэ даҕаны		(stále se) pevně držíce všimli si, že		упорную борьбу вели,	
	Хайа хайалара		Nijaký způsob		но никто из них	
	Өлөр үөстэрин булсуспатахтара,		(jak) přerušením žíly zabít nenacházeje,		уязвимого места у противника не нашел;	
	Тохтор хааннарын хайытыспатахтара,		tak aby prolili krev nesekaje,		льющейся крови не пролили друг у друга,	
	Чэгиэн эттэрин тохсуспатахтара,		zdravá těla nevylije,		толстой кожи не распороли друг другу,	
	Халын тириилэрин сэймэктэспэтэ хтэрэ.		tlustou kůží na kousky nerozsekali.		крепкого тела не растерзали друг другу.	

3.3.3 Verše 2109-2123

Popis "zabít přerušením žíly" (*өлөр үөстэр*) se objevuje v olonchu často. Snad jde o odkaz na porážení zvířat používaný stále u Mongolů, tedy přerušením aorty rukou. Jakuti, kteří nemohou ve svých geografických podmínkách ovce chovat, dělí svůj dobytek na rohatý a bez rohů⁴⁷ a takový způsob porážky už nepoužívají.

Hyperbolické vyjádření času, *отут хонук устатыгар*, doslova "v délce třiceti dvacetičtyř hodin"⁴⁸ se v jiných pasážích natáhne i na několik let. V olonchu *Дьулуруйар Ньүргүн Боотур* je popis boje zkrácen na dobu, kdy se svaří tři hrnce masa, případně tři dnů.⁴⁹

	Ол да буоллар		I tak ale		Все же,	
21 10	Охсуһууларын мөлтөппөккөлөр,		Boj neoslabuje,		пыла битвы не умеря,	
	Ол дойдуга		V té zemi,		той страны	
	Ириэнэх сирдэрин		Rozmrzlou půdu		талую землю	

⁴⁷ tedy na *эр кихи сүөһү* "mužský skot" bez rohů, a *дьахтар сүөһү* "ženský skot" s rohy

⁴⁸ jakutské *хонук* je identické s mongolským *хонор*

⁴⁹ Orosin, K. G., *Ispolnitet' Boghatyrskit' epos' jakutov. Niurghun Bootur Striemitel'nyi*, SaSSR Gosizdata, 1947 verš 108

Иэрчэхтэрин харабар диэри		Až po bedra		до бедер своих истоптали,	
Илдьи тэпсибиттэрэ,		Do měkka rozšlapali		в месиво превратили,	
Тон сирдэрин		Zmrzlou půdu		мерзлую землю	
Тобуктарын харабар диэри		Až po kolena		до коленных чашек	
Тобулута үктээбиттэрэ,		Naskrz podupali,		всю истоптали,	
Ол кэнниттэн		A potom		после этого	
Абааһы уола		Syn abaahy		парень-абаасы,	
Кэннинэн ыстанан баран,		Odskočil zpět,		назад одскочив,	
Маньык диэн тойуктаах,		Takovýto tojuk zapěl,		вот такой тойук затынул,	
Сити курдук диэн кэпсээннээх,		Takto promluvil,		вот такую речь повел	
Кинкир-Ханкыр буола сылдыбыта.		Zakrákoral.		громким голосом.	

Další typický rys bitvy v olonchu je popis jejích zničujících následků pro Zemi. Je to často jeden z hrdinů, kdo první navrhne přemístit bitvu na odlehlé místo, kde nebude škodit. V případech, kdy přemístění bitvy navrhne některé božstvo a hrdinové v zápalu boje nevnímají, přemístí je na odlehlé místo božstvo samo. Takovým místem bývá zpravidla kraj světa, či ještě lépe ostrov uprostřed ohnivého moře, kde se nemůžou hrdinové takřka hnout.

V jiných bitvách bývají následky více zničující: dobytek hyne, vznikají požáry a podobně. Zajímavé na metafoře, /Иэрчэхтэрин харабар диэри/, /Илдьи тэпсибиттэрэ/, /až po bedra/, /do měkka rozšlapali/ je podobnost s mongolskou Tajnou kronikou, kde se vyskytuje stejná metafora při oslavném tanci při zvolení chána.⁵⁰ Stejná metafora se objevuje i v dalších olonchách, v *Дьулуруйар Ньүргүн Боотур* je jen místo země rozdupána skála.⁵¹

Termín *тойук* je významově blízký termínu *алгыс*, na rozdíl od něj je však zpívaný. V olonchu se používá pro části zpívané, tedy pro přímou řeč postav.

50 Poucha, P., *Tajná kronika Mongolů*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955, str. 21

51 Orosin, K. G., *Ispolnitel' Boghatyrskii epos iakutov. Niurghun Bootur Striemitel'nyi*, SaSSR Gosizdata, 1947 verš

3.4 Glosovaný text

Pro názornost připojuji první tři stránky z překladu oglosované. Měly by tak vyniknout některé rysy zmíněné výše (jako zvláštní použití přivlastňování, nejasnosti v překladu). Při práci jsem se držel upravených *Leipzig glossing rules*, které ve své práci používá Brigitte Pakendorf.⁵²

Былыр-гы дьыл-ым	
dávny-(?) rok-POSS.1SG	<i>дьыл</i> , "rok", je tu spíše v širším významu "doba" (tedy více let)
Быстар мындаа-тын	
daleký povrch-ACC.3SG	
Быдан ынараа өттү-гэр	
více tato strana-DAT.3SG	<i>өттүгэр</i> je ustálená částice, používaná při vyjadřování času: "dříve" <i>урукку өттүгэр</i> . Jiná forma je <i>өттө</i> . <i>Ынараа</i> , častěji <i>анараа</i> , má význam "toto, tamní; jedno z toho" apod. Pokud je však v instrumentálu, má význam "ta strana, směr". Např.: <i>анарааттан</i> "z toho směru, z té strany".
Урукку дьыл-ым	
dávny rok-POSS.1SG	
Охсу-һ-уу-лаах уорба-тын	
boj-RECIP-DER-PROP hřbet-ACC.3SG	<i>охсу</i> samo o sobě znamená "úder", reciproční <i>охсус</i> - "bojovat spolu" od <i>охсуо</i> - "bojovat"
Оттой аннараа өтт(ө)-үгэр	
úplně tato strana-DAT.3SG	
Аас-пыт дьыл-ым	
projít-PSTPT rok-POSS.1SG	
Анысхаан-наах айдаан-наах күн-үн	
chladný.vítr-PROP zmatek-PROP slunce-ACC.3SG	
Адъас анараа таһаа-тыгар	
úplně tato vně-DAT.3SG	
Куоп-пут дьыл-ым	
utéct-PSTPT rok-POSS.1SG	
Кудул-бан-наах кудан өлүү уорба-тын	
nenasytný-?-PROP břicho smrt hřbet-ACC.3SG	nebo též z <i>кудурбан</i> "podbřišník" nebo z <i>кудурбаннаа</i> - "bránit" (koncové -x by potom

52 Pakendorf, B., *Contact in the history of the Sakha (Yakuts): Linguistic and genetic perspectives*, LOT, Utrecht, 2007, str. V

	bylo pravděpodobně přičestí budoucí (srov. s mong. -x)
Күөһ-ар-а-лаах хонн-оҕор	
žíznit-DER-PART?-PROP přenocování-POSS.3SG	<i>хонноҕор</i> dnes znamená jakutsky "v (jeho) podpaží". jediná relevantní alternativa je související mongolské <i>хонох</i> "přenocovat"
Киһи аймаҕ-ым	
člověk kraj/rod-POSS.1SG	Porovnejte mongolské <i>аймаг</i>
Кепсэ-тгэн бил-сэ илиг-инэ	
mluvit-ABL znát-REC ještě.ne-ACC	
Саха аймаҕ-ым	
Sacha kraj/rod-POSS.1SG	
Саһар-с-ан дьааһый-а илиг-инэ	
mluvit-REC-PF.CVB otevírat.ústa-IPF.CVB ještě.ne-ACC	
Ураанхай саха-м	
Uraanchaj Sacha-POSS.1SG	
Ураһа сон-нооҕ-ум	
uraha kabát-PROP-POSS.1SG	<i>uraha</i> je jakutské letní obydlí
Уу ньамаан тыл-лааҕ-ым	
voda vodní.řasa jazyk-PROP-POSS.1SG	
Уһаты уллунах-тааҕ-ым	
dlouhý podrážka-PROPP-POSS.1SG	
Утары-га көр-с-өн,	
proti-PART vidět-REC-CONV	
Ол-бу ди-и илиг-инэ,	
tamto-toto mluvit-IPF.CONV ještě.ne-ACC	
Ичээн эт-тээҕ-им,	
věštec tělo-PROP-POSS.1SG	
Күода-лаах унуох-таах-тар-ым,	
prasklina-PROP kost-PROP-POSS.1SG	
Ойуун аймах-тар-ым	
šaman rod/kraj-PL-POSS.1SG	
Одуулаа-н көр-ө илик-тэр-инэ,	
prohlížet-PF.CONV vidět-IPF.CONV ještě.ne-PL-ACC	

Сир ийэ хотун-ум	
země matka královna-POSS.1SG	
Сиэрэй тиин тинилэб-ин саба-ттан	
šedý veverka pata-ACC jako-ABL	
Тэнийэ-н-тэрбэйэ-н,	
rozťahovat-PF.CONV-zvyšovat.se-PF.CONV	
Үүнэ-н-үөскээ-н,	
růst-PF.CONV-tvořit-PF.CONV	
Сачарыы таба-м	
dvouletý.jelen jelen/sob-POSS.1SG	
Кулгааб-ын сарыы-тын	
ucho-ACC semiš-ACC.3SG	
Тиэр-э тар-пыт курдук,	<i>map- není ve slovnících, pravděpodobně však souvisí s mongolským mapax "rozšiřovat se"⁵³</i>
obrátit-IPF.CONV rozšiřovat(?)-PSTPT jako	
Сарбай-а үүнэ-н,	
rozvětlovat.se-IPF.CONV růst-PF.CONV	
Сараады-а улаатан ис-пит-э э-бит-э үһү.	
rozevírat.prsty-IPF.CONV slyšet-PSTPT-PART být(?)-PSTPT-PART prý.	

53 Lessing, F. D. (ed.), *Mongolian-English dictionary*, University of Carolina Press, Berkeley and Los Angeles, 1960, str. 779

4 Vztahy oloncha a jiných areálových epických útvarů

Jak se dá očekávat z podstaty jakutské kultury a jazyka, oloncho nevyvrůstalo izolovaně od svých sousedů. Už díky své formulaičnosti se nám v něm zachovává mnoho archaizmů, které se ve společnosti bez písma zachovávají pouze folklorem.

Samotný termín *олонхо* považuje Pekarskij (potažmo Radloff, který pomáhal s dohledáváním etymologií k Pekarského slovníku⁵⁴ (Pekarski, 1917; str. V)) za slovo přejeté z kyrgyzštiny a to ze slova *өлөн*, s výnamem „píseň“⁵⁵ (Pekarski, 1917; str. 1818). V kyrgyzském slovníku K.K. Judachina však čteme⁵⁶ (Judachin, 1985; str. 93), že v kyrgyzštině má slovo *өлөн* především význam "kazašská píseň".⁵⁷ Takováto změna ze samohlásek zadních na přední, tedy z *өлөн* na *олонхо*, je mezi turkickými jazyky a jakutštinou častá (např. kyrgyzské *тенгир* a jakutské *тангара*).

4.1.1 Oloncho a sibiřský (altajský) epos

I. V. Puchov se věnuje ve své knize *Jakutskij geroičeskij epos-oloncho* ve dvou kapitolách vztahu oloncha a sibiřských eposů a vztahu s evenkským folklorem. V kapitole týkající se sibiřských eposů nejprve odkazuje na dorevolučního olonchohuta V. N. Ochlopkova, který ve svém eposu uvádí etnonymy *бырааскай омук* (Burjati) a *кыргыыс омук* (Kyrgyzové). I. V. Puchov vidí pod těmito Kyrgyzy Kyrgyzy jenisejské, se kterými měli mít Jakuti kontakt do 17. století, než se Jenisejští Kyrgyzové usídlili na Tan-šanu (Puchov, 2004; str. 22). Puchovův názor podporuje i obecně uznávaný vliv kypčackých jazyků na jakutštinu (například částice *илик* vyjadřující „ještě se nestalo“).

V další části se autor věnuje převážně porovnáváním altajských eposů s jakutskými. V první řadě jde o přídomky hrdinů. Často používaný altajský *мэргэн* „přesný“ odpovídá jakutskému *бэргэн*. Tak dostaneme altajské hrdiny jako: *Тэктэбэй-Мэргэн*, *Малчы-Мэргэн*, *Алтынак-Мэргэн* a další. Jakutská variace bude: *Өлбэт Бэргэн*, *Эриэдэл Бэргэн* či dokonce *Тэрвэт Мэргэн*. Nejznámější z nich, *Эрбэхтэй Бэргэн*, odkazuje na stejnojmenného hrdinu mongolských mýtů a pohádek. Dalším probíraným přízviskem hrdinů bude slovo *хара*, tedy „černý“. Podle Puchova odkazuje černá barva na nějakou temnou sílu bohatýrů v boji, v protikladu k bílé barvě, kterou mají v přídomku jen hrdinové mladí a fyzicky slabí. Altajci budou například *Баадай-кара*, *Маадай-кара* a Jakuti *Ала-хара*, *Илэ-хара*. Nejznámější je však bohatýr abaahy *Бүгүстээн Хара*. Zajímavý je titul *хаан*, který se vyskytuje jen ve jménech a původní význam ztratil. Ve jménech hrdinů je to u Altajců *Аж-kaan*, *Кан-Сulutaj* a u Jakutů především *Хаан Дьаргыстай*. Jakuti si však zachovali titul *хаан* ve jménech několika božstev: *Чынгысхаан Тойон*, *Одунхаан* a *Билгэ Хаан*. Posledním zmíněným přídomkem je altajské *бёкё* (Tenek-Běkě), jakutsky *бөбө* (*Мүлдүү Бөбө*) (Puchov, 2004; 22-23).

K Puchovovým poznámkám by se snad hodilo dodat, že některé z těchto titulů se vyskytují i ve jménech mongolských epických hrdinů (*Гэсэр Хаан* či *Хаан Харанхуй*, zmíněný *Эрбэхтэй Бэргэн*). Mongolská varianta je ještě významnější u další postavy, prý obou epických okruhů, *Симэхсин Эмэхсин*. Vzhledem k jejímu postavení otrokyně nebo služky (zároveň však ochráněného ducha *chotonu*) nebude snad chybné jí považovat za mongolskou *шивэгчин*, „služku; švadlenu“⁵⁸.

54 PEKARSKI, E. K.: *Slovari Jakutskogo Jazyka, Tom 1*. Petrograd : IAN, 1917

55 PEKARSKI, E. K.: *Slovari Jakutskogo Jazyka, Tom 2*. Petrograd : IAN, 1917

56 JUDACHIN, K. K.: *Kyrgyzsko-Ruskij slovari, 2 kniga*. Frunze : 1985

57 Pekarskij pravděpodobně i měl na mysli dnešní kazaštinu, označována v době sestavování slovníku jako kyrgyzština. Kyrgyzština (v dnešním smyslu) v té době byla označována jako karakyrgyzština.

58 Lessing, F. D. (ed.), *Mongolian-English dictionary*, University of Carolina Press, Berkeley and Los Angeles, 1960, str. 694

4.1.2 Oloncho a *nimngakan*

Zajímavý je jistě vztah s epikou tunguzskou, která je olonchu překvapivě blízká. Blízká je jí nejen formou, ale i mnoha dalšími rysy, zkoumanými například I. V. Puchovem či I. S. Gurvičem (který dokonce hledá původ oloncha v evenckých *nimngakanech*⁵⁹)⁶⁰. Zvláštním rysem pro oba epické cykly (evencký a jakutský) je častý výskyt mongolismů a mongolských jmen bohatýrů v jinak nemongolském prostředí.

Jakutského oloncha a evenckého *nimngakanu* se týká druhá zmíněná Puchovova kapitola. Puchov porovnává výskyt hrdinů obou národů v eposech, formu podání i některé shodné příběhotvorné prvky. První bod, výskyt Jakutů v *nimngakanech* a Evenků v olonchu je logický, vzhledem k dlouhodobému soužití obou národů. Zajímavé však je, že v olonchu se zpravidla neobjevují Rusové, i přes jejich mnohasetletý kontakt s Jakuty. Častým hrdinou v olonchu tak bude *Ардыамаан-Дьардыамаан*. Tunguz, který sedí opřený o strom, vedle sebe lyže a při sebemenším šustnutí ihned vyskočí na nohy. Puchov poukazuje na další postavy obou folklorů: *Тыгын Тойон* a *Манчаары*. Ti se však vyskytují v ostuoryjách, proto se jim nebudeme blíže věnovat.

4.1.3 Oloncho a mongolské eposy

Práce věnované porovnání s naracemi turkickými a tunguzskými tedy existují. Komparace oloncha s eposem mongolským však chybí. Napříč textem jsem odkazoval na některé podobnosti mezi oběma areály, toto téma by si však zasloužilo samostatnou práci a shrnutí několika základních podobností v této podkapitole bude jen velmi stručné.

V kapitole 1.7 jsem se pokusil přiblížit část jakutské orální historie, jak byla sbírána Xenofontovem a Ergisem. V dalších vyprávěních z tohoto cyklu se objevuje postava *Улуу Хоро*, "Velký Choro", případně *Хоро Обонньор* "Stařík Choro", která přijede do střední Jakutie na býkovi a usadí se tam. To je postava považovaná za personifikaci mongolských, tedy chorských, kmenů, které migrovaly do Jakutie po Ellejovi.⁶¹

Největším rozdílem je použití instrumentu během zpěvu eposu u Mongolů. Mongolský epos bývá doprovázen různými instrumenty jako je *хучур* nebo *морин хуур*⁶². Olonchohut žádný instrument nepoužívá, oloncho pěje a recituje bez doprovodu.

Nekljudov poukazuje na podobnost mezi áriemi různých bytostí v olonchu i mongolském eposu. Vlastní specifický projev bude mít tedy nejen hrdina, ale i démon, kůň nebo jeřáb.⁶³ U Jakutů je zpěv, či "árie" jak píše Nekljudov, jednotlivých postav ještě uvozen zvláštním slovem, citoslovcem, které je dané postavě vlastní (již zmíněné *дээ-буо* hrdinů nebo *анньыһагы анньыһагы* koně⁶⁴).

Formální podobností bude dále především aliterace, která je však logickou formou verše aglutinativních jazyků, a tudíž se vyskytuje u všech altajských kultur stejně hojně.

---

59 *Нимнганан* je výraz evenků žijících v Jakutii pro hrdinské vyprávění. Podobné slovo se objevuje také u všech tunguzských národů, více viz A.N. Mireeva (red.), *Evenkijskie geroičeskie skazanija*, Nauka, Novosibirsk 1990, str. 72

60 A. N. Mireeva (red.), *Evenkijskie geroičeskie skazanija*, Nauka, Novosibirsk 1990, str. 73-76

61 Ksenofontov, G. V., *Ellejada, Materialy po mifologii i legendarnoj istorii Jakutov*, Nauka, Moskva, 1977, str. 177

62 Nekljudov, S. Ju., *Geroičeskij epos mongolskich narodov*, Nauka, Moskva, 1984, str. 127

63 Nekljudov, S. Ju., *Geroičeskij epos mongolskich narodov*, Nauka, Moskva, 1984, str. 134

64 Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mogučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996, str. 114

5 Závěr

Cílem práce bylo popsat zvláštnosti oloncha, které jsou pro něj charakteristické a vytvořit tak základ pro jeho další studium. Součástí práce byl komentovaný překlad úryvků oloncha. Při jeho zpracování jsem se snažil zachytit rysy podobné i v jiných epických folklorních systémech, které by bylo vhodné dále porovnat, případně rysy specifické pro oloncho, které by zas bylo vhodné lépe popsat.

První část práce jsem se snažil zaměřit na oloncho jako termín obecně a najít témata, která se v něm nějakým způsobem objevují pravidelně. To je provedeno v kapitole zabývající se strukturou oloncha. Témata, která jsem vydělil měla za cíl nastínit jednu takovou možnou strukturu, se kterou by bylo možno popsat oloncha různých syžetů, případně jednoho syžetu různých variací. Takový strukturální popis se však nesnažím zavést aplikovat jako obecně použitelnou metodologii při zkoumání oloncha, ale jen jako jeden možný pohled, skrze který se dají ony zvláštnosti a specifičnosti oloncha nahlížet.

Druhá část práce měla za cíl prezentovat jedno konkrétní oloncho, respektive jeho části, pro komplexnější pochopení žánru, který jsme z jednotlivostí extrahovaných v části první nemohli dostat.

Oloncho, jako každý žánr epický a mýtický, obsahuje témata jejichž variace najdeme mezi dalšími kulturami celého světa. Výběrem oloncha *Модун Эр Соботох* jsem se snažil tyto variace zvýraznit, neboť jde o oloncho zvláštní svým námětem (příběhem "prvního člověka").

Oloncho je typické popisem stvoření světa, respektive světů, do něhož se děj zasazuje. Jeden z takových popisů je součástí ukázek. Tento popis světa obsahuje mnoho prvků mytických, rozšířených mezi orální kulturou dávné i současné severní Eurasie. Mezi takové prvky patří například samovolné rozšiřování Země z kusu hlíny nebo stvoření tří světů postavených vůči sobě vertikálně.

Jedna z ukázek byla zároveň i žánrem *алгыс*, v tomto případě formou modlitby k ohni. V ukázce máme několik odkazů na jakutská božstva a skrze ukázkou i vidíme jejich postavení a náboženskou praxi, kterou se s nimi komunikuje.

Ukázka poslední měla přiblížit děj oloncha skrze úryvek o boji dvou hrdinů. Po úryvcích popisujících stvoření světa a modlitbě, která má hladký běh světa udržet, máme v popisu boje náznak ohrožení světa a jeho řádu. Oloncho má však smysl pro rovnováhu a tak jsou na konci nepřátelé neutralizováni (ne vyhubeni; tedy ne všichni) a běh světa je symbolicky znovunastolen svatbou.

6 Seznam použité literatury

6.1 Publikace

- Karataev, V. O., *Jakutskij geroičeskij epos- Mogučij Er Sogotoch*, Nauka, Novosibirsk 1996
- Judachin, K. K.: *Kyrgyzsko-Ruskij slovari, 2 kniga*. Frunze 1985
- Nekljudov, S. Ju., *Geroičeskij epos mongolskich narodov*, Nauka, Moskva, 1984
- Mireeva, A., N.(red.), *Evenkijskie geroičeskie skazanija*, Nauka, Novosibirsk 1990
- Ksenofontov, G. V., *Ellejada, Materialy po mifologii I legendarnoj istorii Jakutov*, Nauka, Moskva
- Lessing, F. D. (ed.), *Mongolian-English dictionary*, University of Carolina Press, Berkeley and Los Angeles, 1960
- Pekarski, E. K.: *Slovari Jakutskogo Jazyka, Tom 1*. IAN, Leningrad, 1959
- Pekarski, E. K.: *Slovari Jakutskogo Jazyka, Tom 2*. IAN, Leningrad, 1959
- Pekarski, E. K.: *Slovari Jakutskogo Jazyka, Tom 3*. IAN, Leningrad, 1959
- Pakendorf, B., *Contact in the history of the Sakha (Yakuts): Linguistic and genetic perspectives*, LOT, Utrecht, 2007
- Nikitina N. A., Ričkova N. P. (red.), *Drevnětjurskij slovari*, NAUKA, Leningrad, 1969
- Orosin, K. G., *Ispolnitel' Boghatyrskii epos iakutov. Niurghun Bootur Striemitel'nyi*, SaSSR Gosizdata, 1947
- Puchov, I. V., *Jakutskij geroičeskij epos-oloncho*, IGI AN RS(Ja), Jakutsk 2004
- Sieroszewski, W., *Dwanaście lat w kraju Jakutów*, Nakł. F. Karpińskiego, Varšava, 1900
- Ubrjatova, E. I., *Jakutskij jazyk*, v Vinogradov, V. V. (ed.), *Jazyky narodov SSSR, Tjurkskie jazyky*, Nauka, Moskva 1966
- Ergis, G. U., *Očerki po jakutskomu folkloru*, Nauka, Novosibirsk 1974
- Govorov, D., *Nepobedimij Muldiu Bege*, Bičik, Jakutsk 2010
- Romanova, A., V.; Mireeva, A., N., *Foliklor evenkov Jakutii*, Nauka, Leningrad 1971
- Boethling, O., *Über die Sprache der Jakuten*, BEAW, St Petersburg 1851
- Ksenofontov, G., V., *Uraanchaj-Sachalar*, Nacionalinoe izdatelstvo Respubliki Sacha-Jakutia, 1994

6.2 Internetové zdroje

- <http://ilin.sakhaopenworld.org/1991-3/29.htm/>, 2.5.2014
- <http://olonkholand.ru/>, 9.6.2014
- <http://olonkho.info/ru/index.php/>, 2.2.2014